

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVII, СВ. 1

ISSN 0350-185X
UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXVII, No. 1

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Predrag Piper, Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović,
Dr Sreto Tanasić, Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov,
Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE
2021

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVII, СВ. 1

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пијер, др Слободан Реметић, др Јелица Сијојановић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викџор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2021

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ филолог = South slavic philologist / главни уредник Рајна Драгићевић. - [Штампано изд.]. - Књ. 1, св. 1/2 (1913); књ. 2, св. 1/2 (1921)-књ. 11 (1931); књ. 12 (1933)-књ. 17 (1938/1939); књ. 18, св. 1/4 (1949/1950)- . - Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1913; 1921-1931; 1933-1939; 1950- (Београд : Планета принт). - 24 cm

Полугодишње. - Текст ћир. и лат. - Друго издање на другом медијуму:
Јужнословенски филолог (Online) = ISSN 2406-0763
ISSN 0350-185X = Јужнословенски филолог
COBISS.SR-ID 615183

Секретар Уређивачког одбора
др Владан Јовановић

Рецензенти

др Миливоје Алановић, др Јасна Влајић-Поповић, др Јасмина Грковић-Мејџор,
др Рајна Драгићевић, др Владан Јовановић, др Милош Ковачевић,
др Александар Милановић, др Мотоки Номаћи, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Људмила Поповић, др Слободан Реметић, др Стана Ристић,
др Драгана Вељковић Станковић, др Јелица Стојановић, др Марија Стефановић,
др Срето Танасић, др Божо Ћорић, др Данко Шипка, др Гордана Штрбац

Ово издање финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 24. марта 2021.

Издају

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Лектура и коректура
Дивна Продановић

Припрема за штампу
Давор Палчић (*palcic@eunet.rs*)

Штампа
Планета принт
Виноградски венац 9, Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01 од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Студије и расправе

Александр Б. Лома: Порекло речи <i>мазија</i> 'челик'	9
Александр Б. Лома: Происхождение слова <i>мазија</i> 'сталь'	26
Aleksandar B. Loma: The Origin of the Word <i>Mazija</i> [Steel]	27
Најда И. Иванова: Погледи Јована Стерије Поповића на језик псевдонауке у комаду <i>Судбина једног разума</i>	29
Найда И. Иванова: Взгляды Йована Стерии Поповича на язык псевдонауки в пьесе <i>Судбина једног разума</i>	49
Najda I. Ivanova: On Jovan Sterija Popović's Conception of the Language of Pseudoscience Propounded in the Play <i>Судбина једног разума</i> [The Destiny of One's Reason]	49
Радмило Н. Маројевић: Лексичка хомонимија као лингвотекстолошки проблем (на грађи Његошевог <i>Шћейана Малог</i>)	51
Радмило Н. Мароевич: Лексическая омонимия как лингвотекстологическая задача (на материале поэмы «Щепан Малый» Петра Негоша)	73
Radmilo N. Marojević: Lexical Homonymy as a Problem of Linguistic Textology (Based on Njegoš's Epic <i>Stephen the Little</i>)	73
Ана Кречмер: Нека размишљања о словенском глаголу (типолошки приступ)	75
Анна Кречмер: Некоторые размышления о славянском глаголе (типологический подход)	95
Anna Kretschmer: Some Thoughts on the Slavic Verbal System (a Typological Approach)	96
Motoki Y. Nomachi: The Kashubian Indefinite Marker <i>Jeden</i> 'One' and Its Grammaticalisation	97
Мотоки Номати: Неодређени маркер <i>jeden</i> 'један' у кашупском језику и његова граматикализација	109
Мотоки Номати: Неопределенный маркер <i>jeden</i> (один) в кашубском языке и его граматикализация	110
Јулија Л. Шапич: О пространственных фрагментизаторах в функции временной локализации	111
Јулија Л. Шапић: О просторним фрагментизаторима у функцији локализације времена	124
Juliya L. Šarić: On Spatial Fragmentisers as Temporal Localisation Markers	125
Јована Б. Јовановић: Пејоративи у номинацији човека у српском језику	127
Јована Б. Јованович: Пейоративные названия лиц в сербском языке	160
Jovana B. Jovanović: Pejorative Terms for People in the Serbian Language	161

- Ана В. Миленковић: Концептуализација примарних емоција у српском језику (на примеру глагола са значењем *радосићи*, *туже*, *сјраха* и *љутиње*) 163
- Ана В. Миленкович: Концептуализација первичних емоциј у српском језику (на примере глаголов со значением *радости*, *печали*, *страха* и *гнева*) 184
- Ana V. Milenković: The Conceptualisation of Primary Emotions in the Serbian Language (the Case of Verbs Expressing *Joy*, *Sadness*, *Fear* and *Anger*) 185

Некролози

- Академик Милорад Радовановић (1947–2020)
(Предраг Пипер) 187
- Владимир Павловић Гутков (1934–2020)
(Срето З. Танасић) 193

Хроника

- Међународна научна конференција *Лексикографија и лексикологија у свейлу актуелних проблема*. Институт за српски језик Српске академије наука и уметности. Београд, 28–30. октобар 2020. г.
(Јована Б. Јовановић) 199

Прикази и критика

- Радивоје Младеновић. Говор северношарпланинске жупе Сирињ. *Српски дијалектолошки зборник LXVI/1* (2019): стр. 1–1047 (Марина С. Јуришић) 219
- Бојана Вельовић. Синтакса глаголских облика у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице. *Српски дијалектолошки зборник LXVI/1* (2018): стр. 1–476 (Радивоје М. Младеновић) . 227
- Недељко Богдановић. Пастирски речник југоисточне Србије. *Српски дијалектолошки зборник LXVI/2* (2019): стр. 638–739 (Татјана Г. Трајковић) 233
- Славянская дэрыватаграфія*. А. А. Лукашанец (нав. рэд.). Мінск: Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа, Беларускі камітэт славістаў, Камісія па славянскім словаўтварэнні пры Міжнародным камітэце славістаў, 2020, 362 с. (Бильана Ж. Марић) 237
- Милош Ковачевић. *Кроз синтаксу српскога језика*. Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 2020, 387 стр. (Марина М. Николић) 244

Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик. <i>Когнитивни ѝравац у српској еѝнолингвистици – ѝочеци развоја и акѝуелни ѝроблеми</i> . Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020, 403 стр. (Гордана Р. Штрбац)	249
Слободан Новокмет. <i>Називи живоѝиња у српском језику: семантичка и лингвокулѝуролошка анализа</i> . Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020, 340 стр. (Драгана М. Ратковић)	262
Санја Krimer-Gaborović. <i>Prepoznavanje i imenovanje boja u engleskom i srpskom jeziku</i> . Novi Sad: Filozofski fakultet, 2019, 351 str. (Ивана Лазић Коњик)	271
<i>Кругови Ирене Грицкаѝ (семантичко-грамаѝичка исѝраживања савременог српског језика)</i> . Рајна Драгићевић (ур.). Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020, 587 стр. (Весна С. Николић)	282

Библиографија

Библиографија за 2019. годину расправа и дела из индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Србији, Црној Гори и Републици Српској (Ана В. Голубовић)	295
---	-----

Регистри

Регистар кључних речи LXXVII књиге <i>Јужнословенског филолога</i> , св. 1	409
Регистар имена LXXVII књиге <i>Јужнословенског филолога</i> , св. 1	411
Напомена	449

ISSN 0350-185X, – Књ. 77, св. 1 (2021), стр. 127–161

UDK: 811.163.41'373.2

COBISS.SR-ID: 43823881

DOI: <https://doi.org/10.2298/JF12101127J>

Примљено: 21. децембра 2020.

Прихваћено: 27. јануара 2021.

Оригинални научни рад

Јована Б. Јовановић*

Институт за српски језик САНУ

ПЕЈОРАТИВИ У НОМИНАЦИЈИ ЧОВЕКА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Предмет истраживања у овом раду представљају лексеме пејоративног значења којима се у савременом српском језику именује и квалификује човек. Ове експресивне номинационе јединице, чија конотација може бити погрдна, презрива, подругљива или иронична, анализирани су са лексичко-семантичког и дериватолошког становишта, са циљем да се утврде параметри на основу којих се појединци и друштвене групе оцењују негативно, те да се на тај начин дође до релевантне класификације пејоратива на лексичко-семантичке групе. Семантичка анализа прожета је лингвокултуролошким запажањима о колективним уверењима, стереотипима и еталонима који постоје у српској друштвено-језичкој заједници, а на основу којих је могуће указати на неке карактеристике језичке слике света говорника српског језика. Такође, у раду се указује на различита језичка средства – творбене и лексичке механизме продуктивне у формирању пејоративних јединица којима се именује човек, како би се истакло да погрдно значење подједнако уобичајено може бити производ семантичке колико и афиксалне деривације.

Кључне речи: пејоратив, лексема, погрдно значење, негативна оцена, лексичко-семантичка група, конотација, експресивност, творбена анализа, суфикс.

1. Уводна разматрања

Системско проучавање пејоратива као лексичко-семантичке и творбене категорије у лексичком фонду српског језика намеће се као важан

* j.jovanovic85@gmail.com

** Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ. Истраживање у раду је изведено у *Одсеку за истраживања савременог српског језика и израду Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* Института за српски језик САНУ.

задатак српским лексиколозима, и то не само имајући у виду изузетан лингвокултуролошки потенцијал овог дела лексикона, захваљујући коме је могуће донети релевантне закључке о језичкој слици света и колективном систему вредности српских говорника, већ и због чињенице да бројност ових јединица, учесталост њихове употребе и ширење у стилски разнородне сфере језичке примене (из разговорно-колоквијалне, где бисмо их преваходно очекивали) – представљају глобални феномен у словенским језицима. О томе сведоче бројна истраживања која се баве лексичком пејорацијом, али и шире – евалутивном лексиком и компонентом (негативне) оцене у семантичкој структури експресивних лексема. Запажања до којих истраживачи долазе проучавајући експресиве указују на неке универзалне појаве, не само у словенским већ и у језицима уопште.

Једно од таквих запажања односи се на експресивне евалутиве у сфери ЧОВЕК, тачније на склоност колективног субјекта именовања / „субјекта оцене“ (Вољф 2006: 66) да далеко чешће перципира и именује оно што одступа од нормe у негативном смислу него да лексикализује нешто што је пожељно, афирмативно. Највећи допринос осветљавању појма оцене са становишта језика дали су 80-их и 90-их година XX века руски семантичари (исп. Арутюнова 1988; Вољф 2006; Телия 1986; Маркелова 1995; Апрусян 1995). Интересовање за категорију оцене у руској лингвистици није престало до данас, о чему сведочи низ докторских дисертација одбрањених у последњих петнаестак година на универзитетима широм Русије, чији су аутори у својим истраживањима дали значајно место управо пејоративима као лексичком средству за изражавање негативне оцене (рус. *отрицательная оценка*) – исп. Воркачев 2006; Заграевская 2006; Луганская 2005; Заморева 2007 и др.

И српски лексиколози и семантичари истичу бројност јединица негативне експресивне вредности којима се у нашем лексичком систему именује или квалификује човек. Р. Драгићевић је, анализирајући придеве који се односе на људске особине, утврдила да у српском језику постоји много више придевских лексема којима се изражавају негативне духовне и физичке особине него оних којима се истичу позитивна карактерна и естетска својства (Драгићевић 2001: 251). До сличних запажања дошла је и Г. Штасни проучавајући именице се значењем људских особина, посебно у делу студије посвећеном номинацији човека према негативним карактерним особинама или умањеним интелектуалним способностима (исп. Штасни 2013: 65–91).

Поставља се питање зашто је тако, односно, зашто човекове мане и свако одступање од нормe у негативном смислу – перцептивно побуђују већу пажњу од врлина и позитивног истицања, а одговор на њега несумњиво превазилази оквире лексикологије и лингвистике уопште

и задира у филозофске сфере аксиологије, те колективне психологије, културологије, социологије и других дисциплина. Ипак, негативна оцена неретко се налази у центру истраживачке пажње управо лексиколога и пејоративе у номинацији човека готово је немогуће проучавати независно од појма оцене као лингво-филозофског феномена. Акт лексичке оцене подразумева поређење неког појма (у нашем случају – особе) са стереотипом у односу на који се врши евалуација, при чему се објекат оцене лоцира на аксиолошкој скали која се састоји из зоне позитивног и негативног. Проучавајући управо лексеме негативне оцене човека у руском и немачком језику, О. Н. Крилова примећује да у човековој перцепцији оно што је неутрално, осредње, просечно – заправо тежи негативном (Крылова 2009: 32). Слично је запазила и Н. Д. Арутјунова, која је, разматрајући категорију оцене у лингвистици, писала о појму норме, истакавши да карактеристике онога што је у складу са нормом у језику често не бивају експлициране, тј. лексикализоване.¹ Констатује се, дакле, да су зоне позитивне и негативне оцене на вредносној скали неједнаке по обиму, односно – да је негативни део аксиолошке скале знатно дужи од позитивног. Отуда и међу евалуативним лексемама у српском језику постоји далеко више оних којима се сугерише да човек одступа од норме, стандарда, стереотипа него лексема којима се указује на његову просечност. Наше истраживање ставља у фокус негативну зону аксиолошке скале – лексеме негативне оцене чија је функција пејорација, дерогација човека због одређеног понашања, изгледа и духовних² особина којима излази из оквира норме. О томе колико је наш лексички фонд богат када је посредни изрицање негативне оцене сведоче синонимски низови пејоратива којима се могу именовати носиоци исте непожељне особине – нпр. глупа или непромишљена особа (*балван, безмозгаи, буква, волоња, глупан, глуперда, дудук, магарац, мазгов, мајмун, опанак, пањ, тикван* и др. – за мушкарца; *глупача, гуска, коза, овца, ћурка* – за жену).

Сва је прилика да су овакве појаве у речничком фонду нека врста лексичке универзалије и зато је важно пратити их и описивати у сваком језику. Глобална је појава да различити стереотипи и предрасуде културно-језичких заједница утичу на лексичке системе, на творбу нових лексема негативне оцене којима се именују припадници друштвених скупина (националних, верских, хомосексуалне и др.). То у раду и-

¹ Ево једног ауторкиног занимљивог размишљања о норми и скали оцене: „Прежде всего, норма имеет слабый выход в лексику [...] Стандарт не возбуждает ни интереса, ни эмоций. О том, что не отходит от нормы, обычно не делается сообщений“ (Арутјунова 1988: 234).

² Под *духовним особинама* у раду смо сматрали све тзв. „унутрашње“ особине – когнитивне (интелектуалне), моралне и конативне (оне које одређују човекову природу/личност и понашање).

ма посвећеним искључиво пејоративима показују новији радови руских лексиколога (исп. Коваленко 2006; Ковалевская 2008; Крылова 2009; Лескина 2010; Кулешова 2015), али и истраживача који су се бавили погрдном номинацијом човека на јужнословенском терену, у словеначком (GORJANC 2007) и хрватском (РОРОВИЋ 2015) језику.

Проучавање пејоративизације као процеса који се рефлектује на творбено-лексичком и функционално-стилском нивоу реализације језика важно је из још једног разлога. Бавећи се овом темом на ширем корпусу (Јовановић 2018), дошли смо до неких налаза који потврђују запажања словенских лингвиста о тенденцији приближавања „виших“ (Химик 2004) функционалних стилова, попут новинарског или књижевноуметничког стила – разговорном. Проучаваоци (Химик 2004; Пипер 2014; Коряковцева 2019; Драгићевић 2018, 2019) углавном се слажу да су развој информационе технологије и средства масовног информисања, те електронски медији и комуникација на интернету, допринели упливу елемената разговорног језика и стила најпре у новинарски стил, а отуда и у јавни дискурс уопште, па и даље – у језик књижевности. То се најпре и најочигледније може приметити у лексици, у употреби експресивних окационализама и неологизама (Драгићевић 2019), „отворено увредљивих номинативних јединица, популарних циничних вулгаризама“ (Химик 2004), па самим тим и пејоратива у стилским оквирима у којима се до 90-их година XX века нису могли срести. Тако Ц. Аврамова (према Драгићевић 2019: 76) на примеру бугарског језика објашњава продор разговорних лексичких јединица у књижевноуметнички стил, о чему сведоче и наша ранија истраживања лексичке пејорације на српском корпусу. Анализирајући грађу из књижевних дела савремених писаца (нпр. Зорана Ћирића, Марка Видојковића), приметили смо да се модеран књижевноуметнички стил умногоме разликује од еталона који се традиционално сматрао „језиком и стилем доброг писца“. Савремени српски књижевници, у чијој су прози осликани наше модерно друштво, свакодневица и проблеми обичних људи, прилагођавају дијалоге својих јунака савременом разговорном језику. Отуда не изненађује обиље пејоратива у нашој новијој књижевности, будући да се говор литерарних јунака неретко може поистоветити са вулгарним коментарима читалаца на интернету, који ће нам послужити као репрезентативни узорак разговорног језика у овом раду (Јовановић 2018: 13).

Даље, Р. Драгићевић је, испитујући утицај глобализације на банализацију лексичког фонда, на корпусу окационализама и неологизама показала да је улога нових експресивних речи у српским медијима – најчешће пејоративизација. Инспиративна је ауторкина констатација да нове речи неретко настају из „жеље за обезвређивањем особа“

(ДРАГИЋЕВИЋ 2019: 77). Исто запажа и Корјаковцева проучавајући компаративно неке творбене тенденције у руском, пољском и чешком језику. Она тврди да бројни okazaционализми са значењем процесâ који сведоче о моралној дегенерацији савременог друштва – имају као мотивне основе властите или заједничке именице пејоративне конотације којима се реферише на појединце или групе (*дебилизација, крејенизација, њушенизација, јељцинизација, лејеризација*) (КОРЈАКОВЦЕВА 2019: 18–21). Овакве тенденције у лексичким системима словенских језика опет нас враћају на природу феномена оцене, те на разна аксиолошка питања која надилазе лингвистичка знања, али подстичу лексиколошка истраживања пејоратива, међу којима је и ово наше.

2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА И ДЕФИНИСАЊЕ ТЕРМИНОЛОШКОГ АПАРАТА

Предмет истраживања у овом раду представљају лексеме погрдног значења којима се у савременом српском језику именује и квалификује човек. Под *лексиком њогрдног значења* подразумеваћемо једнолексемне номинационе јединице у чијој се семској структури издваја компонента негативне конотације, која се може реализовати као пејоративна, презрива, подругљива, иронична и сл. експресивна тоналност. У раду ћемо користити термин *њејоратив* као синониман синтагми *лексема њогрдног значења*.

У *Енциклопедијском рјечнику лингвистичких назива* Р. Симеона под *њејоративом* (син. *дејериоратив*) подразумева се „pejorativna riječ, izraz ili element; naziv za pogrdna imena koja se izvode od pridjevne osnove osobitim nastavcima; oblik riječi koji znači preziranje, koji ima pogrdno značenje, npr. da je nešto nezgrapno, ružno i sl.“ У речничком чланку ове одреднице аутор даје и прототипичне примере за овај тип лексема: „Takvi su mnogi augmentativi, npr. *glavurda* – ili deminutivi, npr. *čovečuljak*“ (СИМЕОН 1969). На основу Симеонових одређења пејоративних јединица у речничком фонду српског језика, стиче се утисак да аутор посматра пејорацију преваходно кроз призму деривације, и то суфиксације, наводећи речи субјективне оцене као уобичајене репрезентанте пејоративних лексема. И у лингвистичком приручнику *Српскохрватски језик*, који је публикован као први том едиције *Енциклопедијски лексикон – Мозаик знања, њејоратив* се преваходно одређује као продукт афиксалне деривације и дефинише као „*ружна, погрдна рећ која се изводи додавањем посебних наставака на оршти део друге рећи*“. Дакле, у сербокроатистичким појмовницима лингвистичких термина, *њејоратив* се доследно третира као суфиксална изведеница субјективне оцене.³ Отуда ћемо настојати

³ Такав приступ лексичкој пејорацији заступљен је и у настави српског језика, односно у школским уџбеницима, у којима се пејоративи традиционално помињу скупа с аугментативима, односно, деминутивима и хипокористичима – с друге стране.

да испитивањем лексике погрдног значења у овом раду покажемо да је пејоративност превасходно семантичка појава, те да пејоративе треба посматрати уопштеније – као лексичко-семантичку, а не превасходно као творбено-семантичку категорију.

Д. Кристал у *Кембричкој енциклопедији језика* као један од типова семантичке промене наводи и *пејорацију*, при чему даје кратко објашњење да је посреди појава у којој „теж стиће негативно значење“ (KRISTAL 1987: 425). У *Крајњом оксфордском лингвистичком речнику* (MATTHEWS 2014) налазимо да се употребом *пејоратива* (*pejorative*) неко или нешто „представља на неповољан начин, у негативном светлу“, а *пејоративном* *променом* назива се семантичка промена која подразумева померање значења речи у таквом смеру.

Руски *Речник лингвистичких термина* О. С. Ахманове бележи придев *пејоративан* (*пейоративный*), у двама значењима: '1. који има негативну експресивно-емоционално-вредносну конотацију', нпр. *пејоративна* реч, *пејоративно* значење; '2. који речи даје негативну конотацију', нпр. *пејоративни* суфикс. Као синоними овог термина наводе се придеви *погрдан*, *деирецијативан*, *деиериоративан*, *неодобравајући* (АХМАНОВА 1966).

У *Великом речнику страних речи и израза* И. Клајна и М. Шипке *пејоратив* је дефинисан као 'реч или израз с погрдним значењем'. Исти речник региструје и придев *пејоративан*, у значењу 'погрдан, ниподаштавајући; који даје ружан смисао, који нагрђује'. Лексему *пејоратив* налазимо и у 19. тому Речника САНУ, где је маркирана као лингвистички термин (квалификатор *лингв.*) и дефинисана као 'реч са погрдним значењем', а овај описни речник бележи и именице *пејоративности* и *пејорација* – прву у значењу 'особина онога што је пејоративно, пејоративно значење, пејоративан смисао', а другу у двама семантичким реализацијама: '1. погоршавање, погоршање' и '2. давање пејоративног смисла, значења нечему'.

Имајући у виду значења која термину *пејоратив* приписују специјализовани речници лингвистичких појмова, али и један речник страних речи и израза односно један дескриптивни речник српског језика, неопходно је експлицирати шта ћемо у овом раду подразумевати под појмом *пејоратив*. Наиме, *пејоративом* ћемо сматрати сваку лексему погрдног значења која је уврштена у наш корпус – било да је посреди моносемантичка реч, тј. да је погрдно значење једино значење у коме се она може реализовати у нашем језику, независно од контекста (нпр. *алајача*, *курвешина*), било да се ради о једној погрдној реализацији примарно семантички неутралне лексеме (нпр. *баба*, у значењу 'плашљива особа, кукавица, плашљивац' или *животиња*, у значењу 'груба, сурова, некултурна особа'). Под *пејоративним значењем* подразумеваћемо сва-

ку нијансу негативне експресивности, тј. погрдно/презриво/подругљиво/увредљиво/ироничну семантичку компоненту, било да се она развија услед афиксалне деривације (као у случају *жена–женџурача*), било да је негативна конотација производ семантичке деривације, односно неког од механизма полисемије (нпр. *жена*, у значењу 'плашљив човек, кукавица, страшљивац, слабић').

Будући да је у фокусу пажње пејоративна номинација човека, анализа ће обухватити искључиво именичке лексеме које се, у зависности од начина на који се формира погрдно значење, начелно могу поделити у две велике скупине – *иџворбене* и *семантичке иџејоративне*. Међу тзв. *иџворбеним иџејоративима*, чије је значење производ афиксације, разликујемо: а) изведенице суфиксалне деривације – нпр. *аљкавуша*, *генералчина*, *глуљача*, *носоња*, *официрчић*; б) сложенице добијене у процесу композиције или сложено-суфиксалне творбе – нпр. *водолок*, *дебелогуза*, *малограђанин*, *набијара*, као и именице које су производ префиксације односно префиксално-суфиксалне творбе⁴ – нпр. *надрилекар*, *назовијисац*, *иолусвеић*, *обермагарац*; *безбанкић*, *дојузица*, *нехлебовић*. Другу велику скупину чине тзв. *семантички иџејоративи*, односно, *именице семантичке деривације*, које својим примарним значењем обично припадају неутралној лексици, а секундарно развијају погрдно значење захваљујући неком од механизма полисемије – метафори, метонимији, синегдохи: нпр. *змија* 'љута, зла, опака, опасна особа', *ишиква* 'глуп човек, глупан, будала', *буздован* 'ограничен човек, глупак, простак', *невоља* 'бедник, несрећник'; *иушика* 'особа која заслужује презир, одвратна особа, гад'.⁵

Поменути механизми не искључују један други и каткад их је немогуће раздвојити, те и поделу пејоратива на творбене и семанти-

⁴ Творенице овог типа, у складу са новијим тенденцијама у дериватологији, такође третирамо као изведенице, не као сложенице (исп. Ћорић 2008: 15–18). Када је, међутим, реч о издвајању мотивне основе изведеница типа *дојузица* и *безбанкић*, а самим тим и о утврђивању творбеног начина којим су добијене – у литератури постоје различита тумачења. Клајн (2002) третира овакве изведенице као продукте префиксално-суфиксалне творбе, при чему стоји на позицији да је на мотивну основу (глаголску или именичку у овим двама случајевима) комбинованим начином истовремено додат и префикс и суфикс (структура *иџрефикс + основа + суфикс*). Б. Ћорић пак сматра да су изведенице овога типа настале суфиксацијом основе коју чини предлошко-падежна конструкција (нпр. *безбанкић* < *без банке + -ић*), у прилог чему би, по његовом мишљењу, говорила и семантичка парафраза оваквих твореница (*безбанкић* = *онај који је без банке, без ијара*) (Ћорић 2014: 237).

⁵ Развијање погрдног секундарног значења често је последица активирања *сема колективне експресије*, које представљају културолошки сегмент, односно афективни слој значења дате лексеме и носиоци су националних културних стереотипа. Више о метафори заснованој на семама колективне експресије као механизму полисемије који је продуктиван у формирању пејоративног значења в. Јовановић 2018 (158–194).

чке треба схватити условно, будући да су стотине пејоратива у нашем корпусу заправо добијене садејством семантичких трансформација и деривационих процеса (нпр. *оклојњача* 'веома дебела женска особа, дебелуша', *ојанчина* 'проста, примитивна особа, сељачина, простак', *шиквоња* 'глуп човек').

3. ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ О ПЕЈОРАТИВИМА У СРПСКОЈ ЛИНГВИСТИЦИ

Према нашем увиду у литературу, у српској лингвистици до сада није објављено свеобухватно истраживање чији је предмет погрдна номинација човека,⁶ мада су се бројни проучаваоци у својим радовима дотицали феномена пејорације, посвећујући пејоративима пажњу са различитих аспеката – у појединачним научним чланцима краћег обима или у оквиру обимнијих студија о другим језичким феноменима. Стана Ристић проучавала је лексику погрдног, подругљивог и презривог значења у оквиру вишегодишњег истраживања феномена лексичке експресивности у српском језику (Ристић 1994, 1996, 2000, 2004). Посебно су за наш рад важна њена запажања о семантичкој структури експресива, чија су пејоративи једна од субординираних категорија. Бројни закључци које С. Ристић доноси о лексемама негативне експресивности релевантни су и за пејоративе чији је денотат човек, што смо, на мањем корпусу, показали у раду о погрдним називима за представнике неких друштвених група у српском језику (Јовановић 2014).

Д. Вељковић Станковић испитивала је пејоративност евалутивних твореница, деминутива и аугментатива, из угла когнитивне семантике (2008) и творбе речи (2007), као и у оквиру обимне студије о речима субјективне оцене у настави српског језика и књижевности (2011), али је, примењујући аксиолошки приступ, анализирала и суфиксалне деривате других творбених типова – нпр. изведеница на *-оња* и *-уља* (Вељковић Станковић 2016). Погрдно значењу деминутивних и аугментативних именица са творбено-семантичког аспекта, уз посебан осврт на лексеме из сфере ЧОВЕК, велику пажњу је у својој монографији посветио и В. Јовановић (2010). Студије поменутих двају аутора показују да је погрдно значење именица субјективне оцене којима се реферише на човека производ трансформације семе квантитета у сему негативне оцене.

Српски лингвисти махом су се бавили лексиком погрдног значења са дериватолошког становишта, при чему су се неки тек дотицали пејоратива у оквиру синтетичких студија о творби речи у српском језику

⁶ Необјављена докторска дисертација Ј. Јовановић *Лексика погрдног значења у именовану човека у српском језику* представља покушај такве свеобухватне студије о пејоративима у сфери ЧОВЕК са лексичко-семантичког, лингвокултуролошког, творбеног и лексикографског аспекта.

(нпр. Стевановић 1986; Клајн 2002, 2003), неки су се у појединачним радовима усредсредили на одређене творбено-семантичке типове пејоратива (нпр. Ристић 1996), док су неки посвећивали пажњу творби погрдних назива за човека у неким српским говорима (Јанковић–Станић 2011, 2013; Жутић 2009, 2010, 2014). У фокусу су им најчешће били суфикси чије додавање на мотивну основу обично резултује погрдним значењем, при чему су се посебно освртали на творбене типове продуктивне у деривацији пејоратива за мушкарце и жене. Премда се и М. Пижурица (1984) примарно интересовао за дијалекатску творбу пејоратива, заправо је дао изузетан допринос лингвокултуролошким истраживањима пејорације у сфери ЧОВЕК, и то средином 80-их година XX века, у тренутку када су лингвокултурологија и антропоцентризам у лингвистици били тек у повоју.

4. ГРАЂА, МЕТОДЕ И ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Грађа на којој је спроведено ово истраживање ексцерпирана је из неколиких типова извора, са циљем да се обухвати лексика погрдног значења у сфери ЧОВЕК карактеристична за различите функционалне стилове. Лексикографски корпус састоји се из трију дескриптивних⁷ речника српског језика и двају речника жаргона, а то су: 1) *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (I–XX)*, 2) *Речник српскохрватског књижевног језика* Матице српске, 3) *Речник српског језика* Матице српске, 4) *Двосмерни речник српског жаргона* Драгослава Андрића и 5) *Речник савременог београдског жаргона* Боривоја и Наташе Герзић.

Из описних речника грађа је системски ексцерпирана према неколиким формалним критеријумима, те је овај део корпуса обухватио следеће типове јединица: 1) лексеме у чијој је полисемантичкој структури барем једно значење обележено неким од квалификатора *ијej*. (*ијejоративно*), *погрд.* (*погрдно*), *подр.* (*подругљиво*), *ијрезр.* (*ијрезриво*) и *ир.* (*иронично*); 2) лексеме у чијим се лексикографским дефиницијама појављују описне квалификације типа „обично погрдно“, „погрдан/подругљив назив за...“, „са пејоративним призвуком“ и сл.; 3) лексеме које нису маркиране наведеним квалификаторима погрдног значења, али чије семантичке парафразе недвосмислено указују на негативну оцену у сфери ЧОВЕК или су дате реализације обележене као *фигуративне* (*фиг.*) односно, *ређе*, *експресивне* (*експр.*). Приликом прикупљања грађе из речника жаргона, услед изостанка формалног критеријума, односно квалификатора, бележене су

⁷ Будући да су предмет истраживања лексеме погрдног значења којима се у савременом српском језику именује човек, из корпуса је изостављена лексика која је у описним речницима квалификована као *покрајинска*, *дијалекатска*, *застарела* или *архаична*.

искључиво оне јединице чија нежаргонска семантичка парафраза указује на погрдно, презриво или подругљиво именовање/квалификовање човека.

Речничка грађа допуњена је погрдним номинативно-квалификативним јединицама из тематски одабраних публицистичких текстова, као и примерима из разговорног језика. У првом случају, посредни су текстови из штампаних издања дневних листова *Информер* и *Курир*, као и из електронских вести на њиховим интернет-страницама.⁸ Када је пак реч о употреби пејоратива у разговорном језику, овај идиом у корпусу је репрезентован коментарима читалаца на прегледане интернет-вести. Приликом прегледања штампе, у фокус су стављени текстови у којима долазе до изражаја опозиције *ми–они*, *добро–лоше*, *јожељно–нејожељно*, односно, у којима је осликана намера новинара/уредништва да фаворизују нпр. српску националну припадност, православну веру, хетеросексуалност, приврженост одређеној политичкој партији и сл.⁹

Сравњивањем појединачних корпуса, те ревидирањем према критеријуму реалне заступљености свих номинационих јединица у савременој комуникацији,¹⁰ дошли смо до 1400 различитих семантичких реализација које се могу квалификовати као пејоративне у сфери ЧОВЕК, што је уједно и коначан број лексема које су анализирани у овом раду.

Истраживању погрдне лексике у именовању човека у српском језику приступићемо са лексичко-семантичког и дериватолошког становишта, настојећи да испитамо како се различити видови дискриминације који су присутни у друштву, те са којима се махом сусрећемо у неформалној, колоквијалној али каткад и у јавној комуникацији и језику медија –

⁸ Грађа за потребе овог истраживања из наведених извора прикупљана је током 2015. и 2016. године. Изабрани су штампани листови и портали које одликује специфичан новински језик и стил, те који се могу сматрати репрезентативним примерима тзв. жуте штампе. Текстови у овим гласилима углавном не претендују да имају информативни карактер, већ да својим сензационалним садржајем подстакну интересовање шире читалачке публике и обезбеде већи тираж.

⁹ Претпоставили смо да ћемо утврдити да се новинарски језик и стил у листовима овога типа на плану лексике приближава разговорном језику и стилу њихових читалаца. Испоставило се, међутим, да се пејоративи у текстовима новинара углавном појављују у секвенцама у којима аутори цитирају изјаве политичара, јавних личности или грађана. У ауторским новинским чланцима преваходно се јављају у насловима, одакле је, по свој прилици, и проистекло уверење о презасићености штампе експресивном лексиком овог типа. На основу таквих увида, одлучили смо да лексику погрдног значења у именовању човека не анализирамо засебно према функционалним стиливима – наше истраживање остаје у оквирима лексикологије и лексичке семантике.

¹⁰ Проверавали смо да ли су лексеме регистроване у *Електронском корпусу савременог српског језика* или у корпусу на интернету и каква је фреквенција њихове употребе, изостављајући притом оне мање уобичајене, нераспрострањене, застареле и архаичне, као и поједине лексеме за које су речничке потврде сугерисале територијалну ограниченост.

манифестују на плану лексике. Указаћемо на језичка средства (творбена и лексичка) којима се постиже пејорација у номинацији и апострофирању представника одређених социјалних група, која у комуникативном чину има експресивну и евалутивну функцију и одраз је не само индивидуалног става говорника него превасходно колективних (националних) културних стереотипа. Са дериватолошког аспекта, покушаћемо да утврдимо: 1) који је творбени начин најпродуктивнији у деривацији именичких пејоратива (полазна хипотеза јесте да је највећи број пејоративних лексема из сфере ЧОВЕК добијен суфиксацијом); 2) који типови творбених форманата учествују у грађењу пејоративних номинативних јединица из сфере ЧОВЕК (претпостављамо да су нарочито продуктивни суфикси субјективне оцене); 3) који су суфикси продуктивни у творби пејоратива за особе мушког, а који за особе женског пола.

Централни део истраживања обухвата семантичку анализу пејоратива, у оквиру које традиционални приступ проучавању лексичког значења комбинујемо са когнитивним приступом, примењујући методе компоненцијалне и концептуалне анализе, као и дескриптиван метод у тумачењу феномена пејорације, те појединачних лексема и семантичких реализација. Лексичко-семантичка анализа заснована је на резултатима до којих су у проучавању појма конотације и семе оцене дошли већ поменути руски лексиколози – Телија, Арутјунова, Апресјан, Шаховски, као и на истраживањима српских лингвиста посвећеним полисемији и структури лексичког значења Д. Гортан-Премк (1991, 1992, 1995, 2004) и Р. Драгићевић (2007). Творбена анализа заснована је на дериватолошком приступу Б. Ћорића (2002, 2008), И. Клајна (2002, 2003) и М. Радовић-Тешић (2002).

5. ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКЕ ГРУПЕ ПЕЈОРАТИВА У СФЕРИ ЧОВЕК

У семантичкој структури лексема погрдног значења које су предмет рада централна компонента није предметно-појавна, денотативна, већ пејорација почива на сложеној макрокомпоненти конотације,¹¹ у којој су „садржани подаци о семантичкој маркираности лексема, експресивни однос говорне заједнице према ономе што значи нека лексема“ (Драгићевић 2007: 60). Конотацију пејоратива чији је денотат човек чине: евалутивна компонента или сема оцене (говорник оцењује да је особа о којој говори лоша, безвредна и сл.), емотивна компонента (говорник осећа презир према особи која је предмет погрдног именовања, тј. изражава

¹¹ Под *конотацијом* се у овом раду подразумева „допунски садржај речи (или израза), њена пратећа семантичка или стилистичка нијанса, која се надовезује на основно значење и служи за изражавање различитих експресивно-емотивно-вредносних тонова, који исказу дају призвук свечаности, неформалности, фамилијарности и сл.“ (АХМАНОВА 1966; в. и ШАХОВСКИ 1994).

неодобравање нечега што је у вези са том особом – нпр. њеног изгледа, особине или понашања, националне или верске припадности и сл.), као и експресивна компонента (говорник употребљава експресивно, погрдно име у намери да произведе сличну емоционалну реакцију код осталих учесника у комуникацији) (исп. Телија 1986: 5–20). Имајући у виду да је конотативна макрокомпонента у структури свих пејоратива иста, при класификацији грађе најпре смо се осврнули на денотативне структурне компоненте које чине основни појмовни садржај посматраних лексема и повезују пејоративну номинативну јединицу са ванјезичком реалијом – човеком који се њоме именује. Будући да све именице које су ушле у наш корпус имају заједничку архисему (’особа’), класификација је извршена на основу структурних компонената које, уз архисему и сему пола, чине семантичко језгро дате лексеме. Тако је уочено седам лексичко-семантичких група.

5.1. Прву групу чине **погрдни називи за човека на основу старосног доба**, тј. пејоративи чије се заједничко лексичко значење може представити компонентама ’особа’ + ’старосно доба’: нпр. *бабешина*, *дедурина*, *сипаркеља*, *бакушанер*, *мајџорац*, *мајџорка*, *мејџузалем*, *чилагер*, *гробље*, *леш*, *мрцина*, *фосил*. Њихова семантичка анализа указује на то да се у комуникацији са старијим особама неретко испољавају извесна нетрпељивост и непоштовање, те да постоји колективна оцена старости као нечег непожељног, негативног. Такав став резултује великим бројем лексичких јединица високог степена пејоративности – у тематском пољу старосно доба регистровани смо 92 лексеме, од чега чак 67 пејоратива реферише на старијег човека, наспрам свега 25 јединица продуктивних у номинацији младих особа. Овакво стање у лексичком систему и језичка слика света коју репрезентују погрдни називи за старије људе по свој прилици су последица психолошког фактора, тачније – асоцијативног повезивања старости са смрћу, болешћу, физичким пропадањем, умањеном радном способношћу и другим биолошким и социолошким пратиоцима овог животног доба (нпр. *леш*, *мрцина*, *гробље*, *искојина*, *фосил*). Запажамо да се пејоративи у именовану старијих лица разликују у погледу начина на који се формира погрдно значење, те могу бити производ афиксалне деривације (обично додавања суфикса субјективне оцене на мотивне основе семантички неутралних лексема: нпр. *бабешина*, *дедускара*, *сипарчекања*) или деловања неког од механизма полисемије. Неке јединице у скупини тзв. семантичких пејоратива можемо тумачити посредством концептуалне анализе, те закључујемо да се старост појмовно изједначава са ’оронулошћу’, ’дотрајалошћу’, ’истрошеношћу’, ’спарушеношћу’, услед чега се у именовану старијих особа креирају изразито афективне јединице номинације. Висок степен погрдног значења производ је чињенице да се људско биће у поодмаклој животној доби

именује према дотрајалим, неупотребљивим неживим предметима (нпр. *крњија, одршина, олуина, ситарудија*). С друге стране, погрдни називи за младе особе регистровани у овом делу корпуса сведоче о асоцијативном повезивању младости са 'незрелошћу', 'неозбиљношћу', 'неискуством', па често и 'незнањем'. Отуда су пејоративи чији је денотат младо лице обично производ семантичке деривације, и то садејства двају когнитивних механизма – метафоре и метонимије (нпр. *балавац, слинавко, голуждравац, жушнокљунац*). Најпре се незрело понашање појмовно изједначава са младошћу, а затим се особа именује према физичкој особини која је карактеристична за тај период живота (мало дете је *балаво, слинаво*, а за младунче птице карактеристична је *голуждравоси*).

5.2. Другу групу представљају **погрдни називи за човека према етничкој припадности**, тј. пејоративи чије се заједничко лексичко значење може представити компонентама 'особа' + 'етничка припадност': нпр. *Аустријанчина, Бугарчина, Грекос, жабар, лацман, Мађаренина, мачкар, Циганчура, Црногорчина, Швабов*. Овој скупини придружујемо и пејоративе којима се именују представници раса: нпр. *Азијай, Жуши, Жушаћ, косооки, црња, црнчуга*. Међу лексемама којима се погрдно именују припадници етничких скупина регистровани смо два типа јединица, које се разликују у погледу начина на који се формира погрдно значење, и то су: а) творбени пејоративи, добијени као производ суфиксације семантички неутралних етничких мотивних лексема (*Босанчерос, Немчина, Србенда*) и б) семантички пејоративи, добијени у највећем броју случајева метафоричким трансформацијама (*балканац, жабар, циганка*). Посматрано са лингвокултуролошког становишта, велики број погрдних назива у овом семантичком пољу сведочи о стереотипима који постоје у српском друштву према припадницима других народности. Презрив емотивни однос и негативна оцена неких особина које се, објективно или неосновано, приписују одређеним етничким групама указују на колективну нетрпељивост према националној различитости и поларизацију друштва у оквирима опозиције „ми“ (Срби, добри, позитивни) – „они“ (други народи, носиоци негативних обележја, непожељни).

5.3. Трећој групи припадају **погрдни називи за човека на основу конфесионалне припадности или односа према вери/цркви**, тј. пејоративи чије се лексичко значење може представити компонентама 'особа' + 'верска припадност/опредељење/обележје' – нпр. *балија, бабунија, језуити, муслица*, односно 'особа' + 'припадност цркви' / 'однос према цркви' / 'црквено лице' – нпр. *безбожњачина, калуђершићина, манијаш, ѿојенда, ѿојина, црквењак*. И за лексеме у овој тематској скупини карактеристичан је висок степен негативне експресивности. Њиховом употребом у номинацији субјекат именована каткад одражава

дистанцу и нетрпељивост према припадницима мањинске конфесије, а каткад и однос говорника према друштвеном положају црквених лица у широј друштвеној хијерархији. На основу семантичке анализе ове групе пејоратива чини се да су у српској културно-језичкој заједници посебно изражени стереотипи према исламској конфесији будући да за њене представнике постоји највећи број погрдних јединица номинације: *Арнаушиџија*, *балија*, *балинкуша*, *белогуњац*, *белокайић*, *булејина*, *муслиманчина*, *муслиманчуга*, *муџахедин*, *Шийџарчина* и др. Такво стање у лексичком систему тумачимо као одраз друштвено-историјских прилика, односно негативног искуства и сукоба које је наш народ кроз историју имао са исламским верницима – најпре током вишевековног ропства под Турцима, а у новије време у ратовима вођеним против босанских и албанских муслимана. Зазирање од верске различитости огледа се и у погрдним називима за представнике других конфесија – католика (*крањци*, *шокци*) и Јевреја (*јеше*, *Чивуџи*), премда су они заступљени у далеко мањем броју. Чак је 40% лексема погрдног значења у овој тематској скупини резервисано за муслиманске вернике. Регистровали смо и велики број пејоратива у номинацији црквених и свештених лица и с тим у вези можемо констатовати да је негативан став субјекта именовања каткад усмерен према свештеничком позиву или религији уопште, а може бити и производ негативне оцене конкретног појединца који је недостојан представник свог позива (нпр. *дервишина*, *игуманчић*, *калуђерчина*, *манџијаш*, *џојина*, *џојускара*, *фрајџина* итд.).¹² Анализа је показала да на црквена лица реферише 37,5% од укупног броја јединица у овој сфери. Коначно, у овом семантичком пољу забележили смо и низ лексема чији је денотат човек који није приврженик религије, те којег наше друштво оцењује као отпадника од вере, обично услед понашања које није у складу са хришћанским начелима (нпр. *антихрист*, *безбожњачина*, *богојсвац*, *богохулник*, *некрст* и др.). Грађа у овој скупини доноси и неколико пејоратива којима се с презривом, подругљивом конотацијом реферише на особу која је одвећ наклоњена цркви, односно прекомерно испољава верска уверења (*богомолка*, *молибог*, *мољакало*, *свејоња*).

¹² Велики број примера у овој подскупини представљају изведенице субјективне оцене од лексеме *џој* и у тим случајевима се пејорација остварује суфиксацијом, додавањем аугментативних и деминутивних суфикса. Ипак, ни сама основинска лексема, *џој* – није посве семантички неутрална, о чему сведоче неке народне пословице у чијем се саставу она налази – нпр. *боље чинији с враговима негли с џојовима*; *ни џоја за сусједу*, *ни фрајџа за џријашеља* (Даничић, из грађе РСАНУ), као и једна од бележака које је уз ову одредницу Вук дао у свом *Рјечнику*: „Данашњи попови наши у војводству а по њима гдјекоји већ и у Србији стиде се овога имена поп, и ишту да им се мјесто њега рече парох или свештеник“. Све ово потврђује да је негативан став колектива усмерен према представницима црквене хијерархије уопште, без обзира на конфесију.

5.4. Четврту скупину међу анализираним лексемама представљају **погрдни називи за човека као припадника друштвеног слоја**, и то као носиоца социјалног/материјалног статуса или представника занимања. Дакле, тематску групу друштвени односи чине две подскупине пејоратива. У првој су они чије се заједничко лексичко значење може представити компонентама 'особа' + 'друштвени/материјални статус': нпр. *гоља*, *дроња*, *јадник*, *кајуџаиш*, *клошар*, *малограђанин*, *никоговић*, *одрианац*, *сељак*, *риџа* и др. У другој подскупини класификоване су лексеме у чијем се семантичком језгру, уз архисему 'особа' издваја компонента која носи информацију о 'занимању', 'професији', односно 'радним активностима', при чему је презрива/погрдна номинација производ уверења говорног лица да је појединац о коме је реч 'недостојан', 'лош' представник одређене професије, а неретко је пејорација усмерена и према самој професији, будући да се конотира као непрестижна: нпр. *адвокаџић*, *калфица*, *џеваљка*, *џекаруша*, *џискарало*, *филмаџија* итд. Ова тематска скупина пејоратива друга је у погледу бројности међу онима које су издвојене у раду. Регистровано је 416 таквих лексичких јединица, међу којима чак трећину (138 јединица) чине деминутивне и аугментативне изведенице, што нас је навело на закључак да је погрдна конотација најчешће производ метафоричке трансформације компоненте квантитета 'мали'/'велики' у компоненту негативне оцене 'безвредан', 'безначајан', 'лош', 'никакав', 'достојан презира'.¹³ Осим деминутивних и аугментативних изведеница, добијених у процесу модификације, деривацијом суфиксима субјективне оцене, у овој тематској скупини постоји и велики број изведеница које су резултат мутационих творбених процеса.¹⁴ Забележили смо 119 таквих пејоративних номинационих јединица и класификовали смо их према суфиксима које препознајемо у њиховој творбеној структури, издвојивши у две велике подгрупе погрдне називе за мушке и за женске особе као представнике друштвеног/материјалног статуса

¹³ Више о компоненти величине 'мали' као индуктору погрдног значења лексема којима се именује човек в. у Јовановић 2016.

¹⁴ Чешки дериватолог Милош Докулил сачинио је 1962. године обимну класификацију творбених значења и, према његовим закључцима, разликују се три појмовне категорије – модификациона, мутациона и транспозициона. Б. Ћорић објашњава природу наведених трију категорија и даје одговарајуће примере за сваку од њих. У вези са *модификационом појмовном категоријом* аутор објашњава да се садржај основног појма, за разлику од мутационе категорије – суштински не мења, већ му се у творбеном процесу „само даје неко додатно обележје“ (Ћорић 2008: 20). Овом типу појмовних категорија припадају именички деривати добијени деминуцијом, аугментацијом, моцијом или формирањем збирних облика од једнинских. За наше истраживање релевантни су деривати субјективне оцене, којима се, како је речено, само модификује, допуњује садржај основне лексеме (нпр. *новинарчић* је и даље *новинар*, само лош, безначајан, недостојан представник свог занимања и сл.).

или занимања, а у трећу збирне именице такве семантике. У деривацији мушких пејоратива, као продуктивни показали су се творбени модели са формантима *-аш*, *-ло*, *-оња*, *-лија*, *-(ов)ић*, *-ер*, *-(н)ик*, *-ко*, *-ија*, *-(ј)ак*, *-анџ*, *-ајор*, *-ар*, *-ац* (нпр. *елијааш*, *џискарало*, *главоња*, *џресџијлија*, *никоговић*, *шворџер*, *силник*, *одријанко*, *филмаџија*, *џросџак*, *џолиџиканџ*, *ваљајор*, *џилићар*, *одријанац*), а у творби женских пејоратива запажамо продуктивност суфикса *-уша*, *-(њ)ача*, *-ара*, *-ка* (нпр. *банкроџуша*, *сџонзоруша*, *лудача*, *бурекњача*, *џомијара*, *скоројевићка*). Збирни погрдни називи за припаднике друштвених слојева, носиоце материјалног статуса и сл. обично су изведени суфиксом *-ија*, односно проширеним варијантама *-арија*, *-ерија*, *-урија* (нпр. *бараберија*, *гологузија*, *голоџурија*, *каџуџашија*, *џракиџиканџерија*).¹⁵ Такође, творбена анализа показује да се у пољу друштвени односи чешће него у другим скупинама погрдно значење постиже творбом префиксално-суфиксалних и сложено-суфиксалних твореница, као и композитних сложеница, а пејоративност таквих деривата заснива се на експлицитном опису неких активности, навика, особина или понашања карактеристичних за представнике одређеног друштвеног слоја (нпр. *безбанкић*, *нехлебовић*; *власџодржац*, *газиблаџо*, *скоросџек*, *малограђанин*, *скуџоноша* и др.). Коначно, међу лексемама којима се погрдно именују представници професија или припадници нижих, сиромашнијих друштвених слојева, издвајају се и изведенице добијене префиксацијом, у чијем се првом делу обично јављају префикси *надри-*, *назови-*, *џолу-* (нпр. *надрилекар*, *назовиџисац*, *џолуинџелекџуалац*).

Семантичка анализа показује да међу јединицама у овој тематској групи постоји извесна издиференцираност у погледу значења, али је у појединим случајевима готово немогуће утврдити да ли је погрда примарно усмерена према одређеном занимању које се са становишта друштвене заједнице оцењује као непрестижно или пак према чињеници да бављење њиме имплицира низак материјални статус / низак степен образовања. Отуда и дубљу класификацију у сфери друштвени односи треба посматрати условно, будући да су многи пејоративи могли бити распоређени и у неку другу скупину. Циљ нам је превасходно био да укажемо на различите типове мотивације за погрдну номинацију човека као припадника друштвене хијерархије, те смо издвојили четири подгрупе пејоратива. То су: а) називи за представнике власти и високих

¹⁵ О негативној експресивној вредности и стилско-прагматичкој функцији твореница са суфиксом *-ија* у савременом српском језику писала је С. Ристић, истакавши да разлог семантичким трансформацијама на релацији збирност → пејорација треба тражити у чињеници да се номинација скупине људских јединки збирним уместо регуларним множинским обликом интерпретира као увредљив поступак обезличавања, дезиндивидуализације (Ристић 2004: 95–105).

друштвених положаја, тј. позиција на друштвеној лествици које доносе новац и моћ – такви чланови колектива обично се извргавају подсмеху и трпе негативну оцену јер нису дорасли својим положајима или своје дужности не обављају на одговарајући начин (исп. *владарчић*, *вођица*, *председаничкић*, *функционерчић* и др.), а неретко и зато што у извесној мери злоупотребљавају функцију коју заузимају у друштвеној хијерархији, те се понашају недолично, осионо, бахато и сл. (нпр. *главоња*, *гузоња*, *мудоња*, *фоџељаш*); б) називи за представнике занимања – негативна оцена може бити мотивисана презривим односом према самом занимању чији је нека особа репрезентант (нпр. *баба-сера*, *брица*, *џандур*, *џеваљка*, *ћаићица*, *шалићеруша*) или пак пејоратив може сугерисати антипатију према конкретном појединцу као представнику одређене професије, при чему се имплицира да је лоше, нестручно, непосвећено обавља (нпр. *адвокаћкић*, *дрљало*, *масићиловић*, *оргуљало*, *стишоклејац*, *филмација*). Језичка слика света показује да говорници српског језика имају изразито негативан став и презрив емотивни однос према полицијској професији (чак 26 лексема – нпр. *дрош*, *дустџабанлија*, *жандарица*, *жандарчина*, *кер*, *џандур*, *џрашинар*, *џабанаш*, *ћошкаш*, *шџирумф* итд.). Такође, вредно је пажње и то да у лексичком систему постоји поприличан број презриво-подругљивих назива за писца и сликара (20), и то обично оног који је невешт, лош, тј. чија дела немају вредност (*дрљало*, *лићерачкић*, *мазало*, *сликарчић*, *џацкало*, *назовићесник*, *џесничкић*, *џискарало*, *романција*, *стишоклејац*, *шкрабало* и др.);¹⁶ в) називи за представнике друштвених слојева, сталеза и репрезентатне материјалног статуса – посреди је још једна група пејоратива која указује на то да се у српској друштвено-језичкој заједници негативно оцењује све што излази из оквира умереног, уобичајеног. Неретко се као предмет погрдне номинације јављају чланови колектива који се својим материјалним стањем и/или позицијом на друштвеној лествици одвећ издвајају и разликују од пожељног просека. На основу присуства пејоратива типа *банкројџуша*, *безбанкић*, *бедник*, *бескајчина*, *голаћ*, *гуланфер* и др. у лексичком фонду, чини се да друштво сматра непожељним упадљиво сиромаштво и низак материјални статус. Подједнако лошим, с друге стране, третира се уколико појединац одскаче од просека прекомерним богатством односно тежњом ка припадности ви-

¹⁶ С једне стране, можемо закључити да српска културно-језичка заједница високо вреднује уметност, те негативно оцењује и погрдно именује појединца који се бави њоме упркос недостатку талента, јер је као такав недостојан представник своје професије. У појединим случајевима, међутим, контексти на које наилазимо сугеришу да поруга не мора нужно бити усмерена према ненадареном писцу, песнику или сликару, већ према књижевним и ликовним ствараоцима уопште. Такви примери показују да субјекат именована заправо не разуме или презиरे уметност, да је сматра бескорисном, непотребном и сл.

соким сталезима, о чему сведоче нпр. лексеме: *аристиокраџић*, *биџиња*, *буржујчина*, *кешован*, *ловашор*, *оџмењаковић*, *џуниша* и др.; г) називи за носиоце војног/полицијског чина – занимљиво је да су војна и полицијска хијерархија у појмовно-лексичком смислу изузетно плодна сфера за формирање пејоративних јединица номинације. Вероватно је таква појава последица чињенице да хијерархијски организовано друштво нужно нарушава идеал једнакости, равноправности, који се сматра пожељним и друштвено прихватљивим. Чини се да постојање великог броја ступњева који имплицирају однос подређеност–надређеност, односно постојање низа чинова у војној и полицијској организацији, резултирају тиме да се у колективној свести на неки начин обесмишљава и оспорава сама хијерархијска структура. У прилог томе донекле говори и чињеница да су пејоративи овога типа махом деминутивне и аугментативне лексеме, чије је значење производ деривације суфиксима субјективне оцене, при чему се сема величине трансформише у сему квалитета, односно негативне оцене¹⁷ (нпр. *војводица*, *војничкић*, *жандарица*, *кајетанчић*, *кајларчина*, *мајорчић*, *официрчина*, *џуковничкић* и др.); д) називи за човека као представника одређеног друштвеног покрета или поборника какве идеологије: нпр. *жуџиш*, *задругаш*, *комуњара*, *најредњачина*, *радикалчић*, *слобистица* и др. Пејоративи овога типа показују да је негативан став наше друштвено-језичке заједнице према члановима политичких партија, и то најчешће према онима који су носиоци власти и представници моћи – константан, тј. да такав однос није условљен нити социјално-политичким приликама нити типом државног односно друштвеног уређења. Изразита неповерљивост према политичкој елити, партијским главешинама и опортунистима вероватно је мотивисана непријатним искуством народа у посве различитим историјским околностима. Ипак, анализом грађе долазимо до закључка да је презрив емотивни однос нарочито изражен у погрдним називима за представнике и следбенике комунистичког режима,¹⁸ што потврђује велики број пејоративних јединица, међу којима су нпр. *комуњара*, *ознаш*, *џарџијаш*, *удбаш*, *црвени*, *црвендаћ* и др.

5.5. У петој тематској групи класификовани су **погрдни називи за човека на основу сексуалног опредељења, склоности/активности у интимним односима** и сл. Посреди су пејоративи чије се заједничко лек-

¹⁷ Именовањем представника војске и полиције деминуираним и аугментираним варијантама основних лексема којима се именује чин – као да се на творбено-семантичком, али и појмовном нивоу сваки чин обезначава, деградира, чиме се заправо имплицира да је готово сваки представник хијерархије истовремено и „мали“ и „велики“.

¹⁸ Претпостављамо да узроке таквог стања у лексичком систему треба тражити у чињеници да је био посреди моћан партијски механизам, чија је власт обележила више од пола века и неминовно оставила извесне последице на даљи друштвено-историјски и економски развој.

сичко значење може представити компонентама 'особа' + 'сексуалност', при чему се диференцијална компонента сексуалности конкретизује или као сексуално опредељење или, уопштеније, кроз експлицирање сексуалних склоности именоване особе: нпр. *дроља*, *курва*, *задњицар*, *лезбејка*, *йедер*, *йолегуша*, *хомић* итд. Погрдни називи у сфери СЕКСУАЛНОСТ најбоље од свих тематских скупина репрезентују стереотипну перцепцију полова која постоји у друштву. Њихова семантичка анализа показала је да се мушкарци и жене у српској културно-језичкој заједници различито вреднују на основу сексуалног опредељења односно склоности у интимним односима. Мушкарци се далеко чешће погрдно именују и апострофирају на основу хомосексуалне оријентације, те смо од укупно 165 лексема у овом семантичком пољу забележили преко 40 јединица којима се реферише на хомосексуалца и оне су веома разноврсне, како са семантичког тако и са дериватолошког становишта: а) суфиксалне изведенице са називима за задњицу као мотивним речима: нпр. *буљаши*, *гузайбор*, *задњицар* и др.; б) сложенице, у чијем саставу, осим назива за задњицу и, ређе, за мушки полни орган – препознајемо и одговарајући глагол, а комбинацијом двеју основа настају експресивне лексеме изразито презриве конотације, којима се алудира на хомосексуални однос: нпр. *гузодавац*, *дуйејебац*, *кићоловац* и др.; в) метафорички мотивисане изведенице код којих је такође уочљива алузија на полни чин: нпр. *йобџија*, *фурунаши*, *фурунција*. С друге стране, број погрдних назива за жену истополног опредељења у лексичком систему српског језика врло је мали (нпр. *лезбача*, *лезбос*). Женама се у нашем друштву углавном замера претерана сексуална активност, која излази из оквира друштвених норми, а посебно негативно и противно патријархалном моралу културно-језичка заједница оцењује жену која је склона честом мењању партнера (нпр. *дроља*, *дромфуља*, *курва*, *йолегуша*, *йрофукњача*, *радодајка*, *усйаљенуша*, *фаћкалица*, *фуфа* и др.). Стиче се утисак да је колектив креирао некакву имплицитну норму када је у питању пожељно сексуално владање жене, те се она осуђује и погрдно именује уколико одступа од те норме. Такође, анализа женских пејоратива у пољу СЕКСУАЛНОСТ показује да се у српској култури, независно од временског раздобља и социолошких фактора, традиционално доводе у питање женски морал, смерност, чедност и однос према мушкарцима. Прекорачењем норме моралног понашања жене, тј. превеликом слободом у опхођењу према мушкарцима – сматра се кокетно, изазовно понашање, те смо у речничком фонду регистровали лексеме попут *врширейка*, *кокейуша*, *намигуша*, *ојајдара*, *флерџуша*. Са лингвокултуролошког аспекта занимљиво је да се женска неморалност и промискуитет на лексичком, а самим тим и на појмовном плану асоцијативно повезују са упадљивим дотеривањем и склоношћу жене ка претераној бризи о физичком изгледу. Наиме, семантичком анализом овог дела корпуса, запажа-

мо да у друштву постоји традиционално креиран образац идеалне жене, а он претпоставља патријархално васпитану, смерну, чедну, стидљиву девојку/жену, коју одликује природна лепота. О томе сведоче јединице погрдног значења у номинацији претерано нашминкане, дотеране женске особе, којој је уместо природог изгледа својствена извештаченост, што затим имплицира удаљавање од колективно афирмисаног модела и на духовном плану (исп. нпр. *шмизла*, *каћийерка* и др.). Коначно, међу пејоративима за женска лица издваја се и неколико лексема које својим обликом и значењем употпуњују стереотип жене у српској језичкој слици стварности, оличен у изузетно позитивном вредновању жене-домаћице и чуварке породичног огњишта (исп. нпр. *ландара*, *смуцара*, *скийшара*, *йойркуша*). Класификација грађе показала је да у скупу од 165 лексема погрдног значења којима се именује особа на основу сексуалног опредељења и активности – постоји чак 85 јединица којима се реферише на промискуитетну жену. С друге стране, пејоративи за мушкарца таквих склоности немају тако негативну конотативну семантику. Изражена мушка сексуалност у лексичком систему се региструје и каткад чак афирмише (исп. нпр. *ајгир*, *йасйув*, *ждребац*), а уколико се и сугерише да је посредни особина која излази из оквира патријархалног морала – врло ретко се њен носилац сасвим негативно оцењује (исп. нпр. *швалер*, *женскарши* наспрам лексема нешто изразитије негативне експресивности *курвар*, *разврайник*, *расйусник*).

5.6. У шестој тематској скупу анализирају се **погрдни називи за човека као носиоца непожељне физичке особине, телесне мане и сл.** – тј. пејоративне лексеме чије се заједничко значење може представити компонентама 'особа' + 'спољашња особина' / 'општи физички изглед' / 'мана', 'недостатак', 'инвалитет': *богаљ*, *грдоња*, *грмаљ*, *дебелгуза*, *крмача*, *муцало*, *ћелавац*, *ћора*, *ушке*, *цвикераш* итд. Ова група пејоратива у погледу бројности трећа је по реду у формираном корпусу и чини је 210 лексема. Анализа је показала да све јединице овога типа у семантичком језгру имају архисему 'особа' и идентификациону сему 'физичка особина', које чине денотативно значење, а заједничке су им и конотативне семе у структури лексичког значења, пре свега компонента негативне оцене дате особине и емотивна компонента која указује на презрив емотивни однос говорног лица према особи која је поседује. Отуда нам је као критеријум за класификацију пејоратива у овом семантичком пољу послужила диференцијална сема која носи прецизну информацију о неком човековом спољашњем обележју или пак о укупном утиску који он својим физичким изгледом оставља на говорно лице, при чему релевантан параметар за поделу јединица у овој тематској скупу представља и то да ли се ради о иманентној или отуђивој/променљивој карактери-

стици. Вођени наведеним критеријумима, издвојили смо неколико класа лексема којима се погрдно именује човек у сфери физички изглед.

1) Прву подгрупу чине пејоративи засновани на општем утиску субјекта именована о нечијем изгледу, тј. лексеме у чијој семској структури препознајемо компоненту 'ружан'. Даље смо их разврставали према семи пола, издвојивши тако у грађи: а) погрдне називе за ружног мушкарца (нпр. *грдоња*, *Франкешијајн*), б) погрдне називе за ружну жену (нпр. *вештица*, *габорка*, *грдуља*), в) погрдне називе за особу уопште (нпр. *акреј*, *квазимодо*, *ругоба*, *чудовишије*). Дубљом анализом пејоратива у овој групи долазимо до занимљивих лингвокултуролошких запажања о систему вредности који постоји у нашој култури када се ради о (не)пожељном мушком и женском изгледу. Показало се да српска друштвено-језичка заједница изразито негативно оцењује непријатан, непожељан изглед жена, док за мушкарце лепота није пресудан параметар физичког изгледа. Уз то се као релевантни параметри у вредновању физичког изгледа жене јављају и компоненте 'природност', 'неизвештаченост' (исп. нпр. *барбика*, *нафракуља*, *йластиканка*, *силиконуша*). За мушкарца је, с друге стране, пожељно да буде снажан, висок и да има развијену мускулатуру, док негативну оцену трпе појединци који претерано воде рачуна о физичком изгледу и дотеривању, што се у колективној свести очигледно доводи у везу са немужевношћу (исп. нпр. *кицош*, *лућак*, *лейотианчић*, *лијицанер*, *йицан*, *йицован*, *фићфирић*). 2) У другу подгрупу у пољу физички изглед сврстали смо лексеме којима се реферише на висину или дебљину именоване особе, при чему запажамо да је пејорација обично усмерена према особама које на неки начин одступају од уобичајеног, просечног. Отуда је даља класификација назива у овој подскубини извршена према семи пола и томе да ли лексема својим глобалним значењем сугерише прекомерну или недовољну физичку развијеност особе. Тако су се у анализираној грађи издвојили следећи типови јединица: а) погрдни називи за превише крупну/незграпну/дебелу особу – мушку и женску (*бедравија*, *волоња*, *гица*, *грмаљ*, *дебелко*, *здейњаковић*, *килоња*, *крава*, *кравејина*, *крмача*, *крстиарица*, *медведина*, *оклојњача*, *разбацанко*, *рмијалија*, *сивоња*, *стиокилашица*, *йускоња*, *шифоњер*); б) погрдни називи за неукусно мршаву женску особу односно мршаваог, телесно неразвијеног, немужевно грађеног мушкарца (*жгољавица*, *лејива*, *оклагија*, *чачкалица*; *жгољавко*, *комарац*, *мејишавко*, *млишоња*, *мршоња*, *мришуљак*, *ширкљан*); в) погрдни називи за мушкарца и (ретко) жену ниског раста (*камичак*, *кејец*, *йајишцврк*, *йајишуљак*, *йикавац*, *йицојевац*, *йрцвољак*, *цврцан*, *црцвољак* и др.; *йекинезерка*, *цврца*). На основу постојања великог броја синонимних презриво-подругљивих имена за ниског, неразвијеног мушкарца у лексичком систему – закључујемо да су релевантни параметри физичког изгледа мушкарца његова телесна снага, висина и развијеност.

Такође, анализа показује да се одсуство мужевности на плану физичког изгледа одражава и на концептуализацију мушкараца као духовног бића (исп. нпр. *млакоња*, *меџиљавко*, *слабић* и сл.). 3) У трећу подгрупу пејоратива у сфери физички изглед сврстали смо лексеме мотивисане предимензионираношћу, неразвијеношћу или неправилним обликом неког човековог дела тела. Њихова анализа показује да постоји изразито негативан став и презрив емотивни однос колектива према особама које одређеним спољашњим атрибутом излазе из оквира уобичајеног физичког изгледа. Класификација је извршена према диференцијалној семи пола и/или компоненти изгледа одређеног дела човековог лица или тела, који прекорачењем норме у погледу димензија мотивише погрдну номинацију – нпр. мушкарац са великом главом: *главоња*, *главаш*, *главурдан*; мушкарац са великим трбухом: *џирбарош*, *џирбоња*, *шкембо*, *шкембоња*; особа (обично женска, ређе мушка) која има велику/дебелу задњицу: *гузара*, *гузичарка*, *дебел(о)гуза*, *дуйеџара*, *кривогуза*, *џирџогуза*; *гузоња*, *џирџов*; жена са великим/малим грудима: *вимара*, *кравеџина* и *кравуља*, *млекара*, *музара*, *сисара*; *даска*, *даскара*, *моџка*, *лоџаџа*; особа (обично мушкарац) која има велики, неправилан (повијен) нос: *кљунаш*, *носке*, *носоња*, *носорог*, *сурлаш*, *сурлашица*; особа са великим или кривим, неправилним зубима, односно особа која нема зубе: *зуба*, *зубан*, *креза/крезо*, *крљо/крља*, *зубача*, *крезуба*, *крезубача*; особа са великим или клемпавим ушима: *дамбо*, *клемџа*, *ушке*; особа са великим устима или дебелим уснама: *џицоусџи*, *усџоња*, *чубоња*; *усџијуша*. Класификацијом пејоратива у овој подгрупи издвајају се и лексеме мотивисане физичким особинама које излазе из сфере естетских и залазе у сферу медицинских аномалија, а то су нпр. ношење наочара = слабовидост или други физички недостаци очилу: *базед*, *врља*, *жмиравац*, *жмиркало*, *крмељивац*, *зриле*, *шкиљавац*, *совуљага*, *наочарац*, *наочарко*, *ћора*, *ћоравац*, *цвике-раш*; ђелавост: *ћелавац*, *ћела* и *ћело*, *ћелавко*, *ћелоња*, *ћелуџача*; телесни недостатак, хендикеп, инвалидитет: *бангавка*, *богаљуша*, *гегавица*, *глуваћ*, *грбавац*, *грбоња*, *кљакавица*, *ћоџавица*, *шеџа* итд. Позамашан број оваквих примера, махом забележених у описним речницима, за које је карактеристичан веома висок степен пејоративности, наводи нас на закључак да су у српском друштву присутни различити видови дискриминације и изопштавања. 4) Коначно, међу погрдним називима за човека на основу неких спољашњих карактеристика, у посебну групу сврстани су они чији је референт особа 'запуштеног', 'неугледног', 'изузетно лошег' изгледа. Под 'лошим' у овом случају нисмо подразумевали естетску категорију ружног већ запуштену, неугледну спољашност, у којој се манифестује небрига, немар појединца за сопствену хигијену и физички изглед: нпр. *аљкавица*, *аљкавуша*, *крмак*, *лоџиња*, *џомијара*, *џрасица*, *џиџрока*, *џиџрокавица* и др.

5.7. Седму тематску групу чине **погрдни називи за човека као носиоца негативне духовне особине или репрезентанта непожељног понашања**. У питању су неколике подскупине пејоратива чије се заједничко лексичко значење може представити компонентама 'особа' + 'духовна особина'/'карактер'/'начин понашања'/'навике': *глућак, гњида, љигавац; алајача, безобразничина, намћор; закерало, зевзечина, колебљивац*. Семантичка анализа грађе на којој је спроведено ово истраживање показује да најубичајенију мотивацију за погрдно именовање човека у српском језику представљају његове духовне особине и облици понашања својствени одређеним типовима карактера. Од укупно 1400 јединица регистровани смо чак 585 лексема погрдног значења којима се реферише на човека као духовно биће, при чему денотат може бити конкретизован као носилац негативне духовне особине или репрезентант непожељног понашања, активности, навика, а могућа је и глобална оцена личности као негативне (исп. *гад, ђубре, будала* и сл.). Анализом грађе у овој великој тематској групи долазимо не само до значајних лексичко-семантичких запажања већ и до далеко ширих сазнања о језичкој слици света и систему вредности говорника српског језика. Класификација пејоратива у номинацији човека као носиоца духовне особине показује шта све српска културно-језичка заједница сматра непожељним. Код представника оба пола посебно негативно оцењују се глупост и непромишљеност (исп. нпр. *во, глућандер, ѿањ, ѿикван, магарац, глућача, гуска, коза, ћурка* и др.), односно, злоба, рђавост, поквареност (*вешћиац, злбник, койилан, ѿкварењак; злбница, змија, кучка, росћија*). Прегледана грађа показује да се високо у систему вредности наше друштвене заједнице налазе вредноћа и прегалаштво, што условљава постојање великог броја погрдних назива за лењу, нераду склону особу (*ѿрућ, крава, бедевија, ленићина, лезилебовић* и др.). Семантичка анализа пејоратива заснованих на духовним особинама указала је на то да се кукавичлук и слабост међу мушкарцима, односно да се у нашој култури храброст и одважност третирају као релевантни параметри за оцену јачег пола. Превасходно се мушкарци оцењују негативно и уколико својим понашањем репрезентују бескарактерност, полтронство, одсуство части и сл. (исп. *ѿољирон, ѿзавац, улизица, увлакач, ѿдрейаш, црв* и др.). Било да су у питању особе мушког или женског пола друштвено-језичка заједница не одобрава ни претерану говорљивост, доводећи је, вероватно, асоцијативно у везу са глупошћу и непромишљеношћу (нпр. *брбљивац, жвалаво, лајавац, мудросер; алајача, лајавица, језичара, ѿорокуша*). Од осталих духовних особина чији носиоци трпе осуду колектива и приписују им се погрдни називи треба поменути тврдоглавост (*бандоглавац, мазгов, задрибалда*), тврдицлук (*цицијаш, сћићса, шкрћица*), грамжљивост и похлепу (*лешинар, грабежљивац, гребарош,*

гуликожа), а компонентијалном анализом грађе и издвајањем семе пола запажамо да су ове особине углавном својствене мушкарцима, односно – релевантније су за њихову карактеризацију. Аљкавост је пак углавном обележје жена, вероватно отуда што се у језичкој слици света и систему вредности од жене очекује да буде брижна, педантна мајка и домаћица, да води рачуна о породици и дому (*аљкавица, аљкавуша, крмача, њрасица*). Дволичност, лицемерје и превртљивост такође се замерају представницима оба пола, а колективни субјекат именована њиховим носiocима додељује имена различитог степена негативне експресивности, од шаљиво-подругљивих до изразито погрдних, увредљивих (*врџирей, шеврдуља, издајица, њоџказивач, цинкарош, курва, искариоџи*). Сва је прилика да се као прототипичан човек у нашој језичкој слици стварности ипак узима онај који је поштен, у прилог чему говори велики број пејоративних јединица којима се реферише на непоштеног човека чије владање излази из оквира друштвено-обичајних норми. Посреди је још једна сфера у оквиру које су пејорацији превасходно изложене особе мушког пола (*блефер, обмањивач, муваџор, њревараниџ, лоџуџа, њрофиџер, намазанко*). Увидом у грађу долазимо до закључка и да се у српском вредносном систему негативно оцењују нескромност, препотентност, хвалисавост, разметљивост (посебно у понашању мушкараца – *куроња, џувандер, нарџис, охолчина, разметљиваџ, расиџник*), затим свадљивост и џангризавост (својствене представницима оба пола – *оџџироконђа, кудибаба, закерало, џангризаваџ*), грубост и суровост (по правилу регистроване као мушке особине – *живоџиња, дивљак, грубиџан, звер*). Анализа погрдних назива за човека као духовно биће показује да се у нашем друштву и националној култури као непожељне особине третирају и радозналост (*извируша, знаџижељник, њушкало*), лакомисленост, неозбиљност и неодговорност (*звекан, зинзов, зазјавало, дандара, веџроџир*). Коначно, осуду колектива трпе и особе склоне порочном животу, при чему су погрдни називи за човека који се одао пороку углавном резервисани за мушкарце (исп. *коџкарчина, локаџија, џиџандура, џиркара, исџичуџура, шљемара*). Будући да су за мушки концепт у српској култури превасходно важни социолошки параметри, не изненађује што је мушкарац склон пићу веома често предмет погрдног именована – низ синонимних пејоратива са значењем 'алкохоличар' у нашем лексичком систему имплицира колективно мишљење да такав појединац не може бити друштвено користан.

6. ТВОРБЕНА АНАЛИЗА ЛЕКСЕМА ПОГРДНОГ ЗНАЧЕЊА У СФЕРИ ЧОВЕК

Као што је у уводној тачки истакнуто, афиксална деривација представља један од два уобичајена механизма за развијање погрдног

значања лексема чији је денотат човек. Од око 1400 јединица, колико их је уврштено у корпус на коме је спроведено ово истраживање, забележили смо нешто више од 1000 суфиксалних деривата, на основу чега закључујемо да је суфиксација најуобичајенији начин творбе лексема овог типа у српском језику.

Међу наставцима за облик су нарочито продуктивни суфикси субјективне оцене, којима се у процесу модификације изводе деминутивни и аугментативи пејоративне конотације. Запажамо да и код овог типа деривата депрецијативно значење, с једне стране, може бити пратилац суфиксације семантички неутралне мотивне основе (нпр. *адвокаџиџић*, *бабешина*, *Србенда*), док се, с друге стране, додавањем деминутивних и аугментативних суфикса каткад само појачава постојећа пејоративна семантика основинске речи (нпр. *будалешина*, *гушчица*, *крејенчић*, *Циганчурина*). У оба случаја погрдно значење изведеница производ је трансформације компоненте величине ('мали' / 'мањи од уобичајеног представника врсте' односно 'велики' / 'већи од уобичајеног представника врсте') у сему негативне оцене, што показује да се код лексема у сфери ЧОВЕК значење димензионалности неретко реализује као евалутивно значење (исп. Јовановић 2010; Вељковић-Станковић 2011). Класификација изведеница субјективне оцене према уоченим суфиксима показује да у формираном корпусу постоји 145 деминутивних и 274 аугментативне лексеме, што представља око 30% укупног броја суфиксалних деривата. Као убедљиво најпродуктивнији у деривацији умањеница и увећаница погрдног значења издвајају се творбени модели са суфиксима *-ич/-чић* односно *-ина/-чина*. Остале суфиксалне деривате, који су добијени као производ мутационих процеса, разврстали смо према продуктивним творбеним моделима, при чему смо посебно разматрали погрдне називе за мушкарце и жене. Представићемо укратко само најзначајније закључке до којих смо дошли проучавајући грађу са дериватолошког аспекта.¹⁹ Анализа суфиксалних деривата према творбеним моделима показала је да се пејоративно значење изведеница за припаднике оба пола најчешће формира као производ суфиксације наставцима који уопште не носе компоненту афективности. Као најпродуктивнији у деривацији мушких пејоратива издвојио се модел придевска основа + суфикс *-ац* (нпр. *гегаваци*, *килавац*, *љигавац*, *јишиљиваци*, *смрдљиваци*, *шугаваци*), док су у творби женских пејоратива доминантни творбени мо-

¹⁹ Напомињемо да све бројчане резултате и запажања у вези са њима дајемо искључиво са циљем да илуструјемо неке тенденције у формирању пејоративног значења, а не да изведемо коначне закључке и прецизно бројно стање пејоратива у лексичком систему српског језика. То не бисмо ни могли, имајући у виду начин на који смо прикупљали грађу, као и чињеницу да је истраживање спроведено на корпусу писаних извора, а лексика овог типа уобичајенија је у колоквијалном, разговорном језику.

дели са неутралним моционим суфиксима *-ица* (*аљкавица, балавица, жгољавица, расцјуишеница, смрдљивица, смарачица*) и *-ка* (*бангавка, жушћокљунка, мајторка, наочарка, габорка, уличарка, џиберка*).

Међу формантима који носе компоненту афективности и учествују у творби већег броја пејоратива за мушкарце издвојили су се суфикси *-ло* (*њушкало, њискарано, баљезгало, зазјавало, згрѣало, кењало, лајрдало, муљало, нагваждало, њушкало, хушкало, шкрабало*), *-оња* (*волоња, главоња, грбоња, гузоња, млакоња, мудроња, носоња, рогоња, њрбоња, ћелоња*), *-арош* (*женскарош, њезгарош, дрјарош, мућкарош, лакѣарош, цинкарош*), *-ајор* (*гњавајор, грбајор, морализајор, муљајор, љувајор, серајор*), *-ко* (*аљкавко, жвалавко, жгољавко, килавко, мешиљавко, мушавко, рошавко, надувенко, одрјанко, усранко*), *-џија* (*бунџија, галамџија, дркаџија, локаџија, ѣбаџија, шљокаџија*) и др. С друге стране, у деривацији женских пејоратива (уз аугментативно-пејоративне форме на *-ешина* и *-урина*) нарочито су продуктивни творбени модели са суфиксом *-уша* (*безвезњакуша, намигуша, кокејуша, усѣјуша*), *-уља* (*беснуља, мудруља, нафракуља, одрјуља, ѣобегуља*), *-ара* (*даскара, музара, ојајдара, скијара, вешичара, ћубрејара, језичара, џафјара*), *-ача* (*алајача, блесача, глујача, жениурача, крмача, лезбача, лудача, удавача*).

Творбена анализа показује да је број сложеница међу пејоративима у сфери човек далеко мањи у односу на суфиксалне изведенице, при чему разликујемо оне добијене сложено-суфиксалном творбом (96 јединица) од именица које су производ композиције (28 јединица). Обе групе сложеница можемо класификовати према категоријалној припадности основа од којих су деривирани, тако да међу сложено-суфиксалним твореницама издвајамо шест подтипова: 1) сложенице са именицом у првом делу (*власћодржац, дујеувлакач, крвоија*), 2) сложенице са придевом у првом делу (*дебелокожац, црноманѣијаш, шљокуран*), 3) сложенице са заменицом у првом делу (*свашијојѣб, свезналац*), 4) сложенице са глаголом у првом делу (*врѣигуз, лезилебовић, климоглавац*), 5) сложенице са бројем у првом делу (*дворујац, сѣокилаш*) и 6) сложенице са прилогом у првом делу (*мудросер, радодајка*). Композитне творенице јављају се у трима творбеним типовима, од чега у погледу бројности доминирају императивне глаголско-именичке сложенице (20 од 28 јединица) – нпр. *врѣирей, вуцибајина, дерикожа, ѣлачѣијчка*, а свега је по неколико композита са придевско-именичком и двоименичком комбинацијом основа (нпр. *белокаја, кривошија; бабарога, бабадевојка*).

Конечно, у посебну групу класификоваћемо пејоративне деривате добијене у процесу префиксације и префиксално-суфиксалне творбе. Са творбено-семантичког становишта, пажњу завређују творенице са префиксима *назови-*, *надри-* и *јолу-* (нпр. *назовијесник, надрилекар,*

йолуинїйелекїуалац), као и именице са префиксом за негацију (*немајка*, *некрсїй*). Додавање ових форманата на неутралне мотивне основе лексема којима се именује човек – увек резултира јединицама негативне експресивне тоналности. Погрдно значење лексема овог типа проистиче из збира значења префикса и основинске речи, којом се најчешће означава представник професије, а каткад и човек у релацији према другим особама (исп. *немајка*, *небраїй*), при чему је намера говорног лица да избором такве јединице у номинацији одређене особе сугерише да је она лош, нестручан, неквалификован репрезентант датог занимања или недостојан носилац друштвене односно емоционалне улоге. До сличних запажања доводи нас и творбено-семантичка анализа лексема добијених префиксално-суфиксалним начином творбе, међу којима су нпр. *безбанкић*, *нехлебовић*, *доїузица*. Пејоративно значење деривата овога типа такође проистиче из афиксације, тачније из алузије која следи из формално-семантичког споја трију форманата – префикса, основинске лексеме и суфикса којим се одређена квалификација приписује човеку.

7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Семантичка анализа погрдних назива за човека показала је да су номинативне јединице унутар сваке од седам издвојених тематских скупина повезане заједничким денотативним компонентама, али се разликују у погледу начина на који се формира погрдно значење и степена пејоративности коју реализују, а која је условљена природом емотивног односа говорника према именованој особи. При томе се уочавају разне нијансе непријатних емоција – презир, гађење, анимозитет, нетрпељивост, неодобравање нечега у вези са човеком којег именује, потребу за ниподаштавањем, критиком, поругом и сл. С тим у вези, запажа се да погрдно име које субјекат номинације додељује некој особи најчешће није производ његове индивидуалне оцене, већ формиране, лексикализоване оцене, која је уграђена у семантичку структуру пејоративне лексеме. Таква колективна негативна оцена заснована је на различитим асоцијацијама, стереотипима и еталонима који постоје у српској друштвено-језичкој заједници и представљају културалне слојеве значења лексичких јединица овог типа. Избором номинативне јединице којом експлицира нечију етничку или верску припадност, старосно доба, сексуалну оријентацију и склоности, друштвени или материјални статус, физички или интелектуални недостатак, поремећај у менталном развоју, духовну особину и сл. говорник заправо указује на негативан став и презрив емотивни однос припадника језичке заједнице према носиоцима наведених обележја. Бирајући јединицу погрдног, презривог, подругливог

или ироничног значења, говорник делује и на реципијента, односно настоји да успостави свој систем вредности као општеприхваћен.

Применом дериватолошког приступа – класификацијом посматраних лексема према творбеним начинима, продуктивним моделима и формантима који учествују у формирању пејоративних јединица номинације – утврђено је да суфиксални деривати представљају око 72% прегледане грађе. Дакле, творбена анализа погрдних назива за човека потврдила је полазну хипотезу да је суфиксална деривација најуобичајенији начин грађења лексема овог типа у српском језику. Испитивање грађе у овом сегменту донело је, међутим, и неке помало неочекиване резултате. Наиме, имајући у виду запажање да се погрдно значење изведеница за припаднике оба пола најчешће формира као производ суфиксације наставцима који не носе компоненту афективности (*-ац*, *-ица*, *-ка*), можемо закључити да је сема пејорације (ако изузмемо евалутивне аугментативне и деминутивне творенице) ипак чешће садржана у мотивној лексеми. Сложенице чине око 10,4% анализираних грађе, док префиксалних и префиксално-суфиксалних твореница скупа има свега око 3%. Премда је број ових лексема далеко мањи у односу на изведенице добијене процесом суфиксације, показало се да су композиција, префиксација као и комбиновани начини творбе нарочито погодни за деривацију пејоратива у семантичком пољу друштвени односи (посебно у сфери професија/занимање). Разлог томе вероватно лежи у семантичком потенцијалу ових творбених начина, тј. у експлицитности и сликовитости које се јављају као производ комбиновања мотивних основа и форманата, а чији је резултат увек негативна експресивност односно пејорација.

Цитирана литература

- АНДРИЋ, Драгослав. *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*. 2. изд. Београд: Zepter Book World, 2005.
- [ANDRIĆ, Dragoslav. *Dvosmerni rečnik srpskog žargona i žargonu srodnih reči i izraza*. 2. izd. Beograd: Zepter Book World, 2005]
- АПРЕСЈАН, Ју. Д. *Избранные труды: Интегральное описание языка и системная лексикография*. Москва: Школа Языки русской культуры, 1995.
- [APRESAN, Ū. D. *Izbrannye trudy: Integral'noe opisanie āzyka i sistemmaā leksikografiā*. Moskva: Škola Āzyki russskoj kul'tury, 1995]
- АРУТЈОНОВА, Н. Д. *Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт*. Москва: Наука, 1988.
- [ARUTŪNOVA, N. D. *Tipy āzykovykh značenij: Ocenka. Sobytie. Fakt*. Moskva: Nauka, 1988]
- АХМАНОВА, О. С. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Издательство „Советская энциклопедия“, 1966.
- [AHMANOVA, O. S. *Slovar' lingvističeskikh terminov*. Moskva: Izdatel'stvo „Sovetskaā enciklopediā“, 1966]

- ВЕЉКОВИЋ СТАНКОВИЋ, Драгана. „Деноминални деминутиви и аугментативи – значење и творба“. *Научни састајанак слависта у Вукове дане*, 36/1. Београд: Филолошки факултет (2007): стр. 387–403.
- [VEĽKOVIĆ STANKOVIĆ, Dragana. „Denominalni deminutivi i augmentativi – značenje i tvorba“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 36/1. Beograd: Filološki fakultet (2007): str. 387–403]
- ВЕЉКОВИЋ СТАНКОВИЋ, Драгана. „Когнитивни приступ евалутивним твореницама и његова примена у настави српског језика“. *Научни састајанак слависта у Вукове дане*, 37/1. Београд: Филолошки факултет (2008): стр. 497–510.
- [VEĽKOVIĆ STANKOVIĆ, Dragana. „Kognitivni pristup evaluativnim tvorenicama i njegova primena u nastavi srpskog jezika“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 37/1. Beograd: Filološki fakultet (2008): str. 497–510]
- ВЕЉКОВИЋ СТАНКОВИЋ, Драгана. *Речи субјективне оцене у настави српског језика и књижевности*. Београд: Филолошки факултет, 2011.
- [VEĽKOVIĆ STANKOVIĆ, Dragana. *Reči subjektivne ocene u nastavi srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Filološki fakultet, 2011]
- ВЕЉКОВИЋ СТАНКОВИЋ, Драгана, „Експресивност евалутивних деривата изведених суфиксима -оња и -уља – аксиолошки приступ“. *Научни састајанак слависта у Вукове дане*, 45/1. Београд: Филолошки факултет (2016): стр. 323–335.
- [VEĽKOVIĆ STANKOVIĆ, Dragana. „Ekspresivnost evaluativnih derivata izvedenih sufiksima -onja i -ulja – aksiološki pristup“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 45/1. Beograd: Filološki fakultet (2016): str. 323–335]
- ВОЉФ, Е. М. *Функционална семантика оценки*. Москва: Едиториал УРСС, 2006.
- [VOL'F, E. M. *Funkcional'naâ semantika ocenki*. Moskva: Editorial URSS, 2006]
- ВОРКАЧЕВ, С. Г. *Оценка и ценност в языке*. Волгоград: Парадигма, 2006.
- [VORKAČEV, S. G. *Ocenka i cennost' v âzyke*. Volgograd: Paradigma, 2006]
- ГОРТАН ПРЕМК, Даринка. „О неким моделима метафоричне полисемантичке дисперзије“. *Научни састајанак слависта у Вукове дане* 20/2. Београд: Филолошки факултет (1991): стр. 251–259.
- [GORTAN PREMĀ, Darinka. „O nekim modelima metaforične polisemantičke disperzije“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 20/2. Beograd: Filološki fakultet (1991): str. 251–259]
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. „О семантичкој позицији као месту реализације једне лексеме“. *Јужнословенски филолог XLVIII* (1992): стр. 13–23.
- [GORTAN-PREMĀ, Darinka. „O semantičkoj poziciji kao mestu realizacije jedne lekseme“. *Južnoslovenski filolog XLVIII* (1992): str. 13–23]
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. „Метафора, метонимија и синегдоха у језику и стилу“. *Научни састајанак слависта у Вукове дане* 23/2. Београд: Филолошки факултет (1995): стр. 61–70.
- [GORTAN-PREMĀ, Darinka. „Metafora, metonimija i sinegdoha u jeziku i stilu“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 23/2. Beograd: Filološki fakultet (1995): str. 61–70]
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- [GORTAN-PREMĀ, Darinka. *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2004]

- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику – њворбена и семантичка анализа*. Београд: Институт за српски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, н. с., књ. 18, 2001.
- [DRAGIĆEVIĆ, Rajna. *Pridevi sa značenjem ljudskih osobina u savremenom srpskom jeziku – tvorbeni i semantička analiza*. Beograd: Institut za srpski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, n. s., knj. 18, 2001]
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- [DRAGIĆEVIĆ, Rajna. *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2007]
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. „Неке тенденције у творби речи у савременом српском језику“. У: Снежана Гудурић, Биљана Радић-Бојанић (ур.). *Језици и културе у времену и њпростору VII/2*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2018: стр. 63–71.
- [DRAGIĆEVIĆ, Rajna. „Neke tendencije u tvorbi reči u savremenom srpskom jeziku“. U: Snežana Gudurić, Biljana Radić-Bojanić (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru VII/2*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2018: str. 63–71]
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. „Допринос глобализације банализацији лексичког фонда српског језика“. У: А. А. Лукашанец (ред.). *Глобалізація і славянська словаутварення: XVI Міжнародний з'їзд славістаў*. Національна академія наук Беларусі; Інститут мовознаўства імя Якуба Коласа; Беларускі камітэт славістаў; Камісія па славянскім словаўтварэнні пры Міжнародным камітэце славістаў. Мінск: Права і эканоміка, 2019: стр. 74–84.
- [DRAGIĆEVIĆ, Rajna. „Doprinos globalizacije banalizaciji leksičkog fonda srpskog jezika“. U: A. A. Lukašanec (red.). *Globalizacija i slavianskaje slovaŭtvarenie: XVI Mižnarodny z'jezd slavistaŭ*. Nacyjanalnaja akademija navuk Bielarusi; Instytut movaznaŭstva imia Jakuba Kolasa; Bielaruski kamitet slavistaŭ; Kamisija pa slavianskim slovaŭtvarenni pry Mižnarodnym kamitecie slavistaŭ. Minsk: Prava i ekanomika, 2019: str. 74–84.
- ЖУГИЋ, Радмила. „Семантичко-творбена анализа пејоратива за женска лица у јабланичком говору (југозападно од Лесковца)“. *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* 52/2 (2009): стр. 81–106.
- [ŽUGIĆ, Radmila. „Semantičko-tvorbeni analiza pejorativa za ženska lica u jablaničkom govoru (jugozapadno od Leskovca)“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 52/2 (2009): str. 81–106]
- ЖУГИЋ, Радмила. „Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору од нископродуктивних суфикса и њихов семантичко-творбени однос према пејоративима са продуктивним суфиксима *-ко, -ља, -оња, -ча*“. *Зборник Маџице српске за славистику* (2010а): стр. 219–237.
- [ŽUGIĆ, Radmila. „Pejorativi za muška lica u jablaničkom govoru od niskoproduktivnih sufiksa i njihov semantičko-tvorbeni odnos prema pejorativima sa produktivnim sufiksima *-ko, -lja, -onja, -ča*“. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* (2010a): str. 219–237]
- ЖУГИЋ, Радмила. „Синонимија у лексичко-семантичкој групи пејоратива за женска лица у јабланичком говору“. *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини* (2014): стр. 295–314.
- [ŽUGIĆ, Radmila. „Sinonimija u leksičko-semantičkoj grupi pejorativa za ženska lica u jablaničkom govoru“. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Prištini* (2014): str. 295–314]

- ЗАГРАЕВСКАЈА, Т. Б. *Категорија „оценка“, её статус и вербализација в современном английском языке*, диссертација на соискание ученој степени кандидата филолошеских наук. Пятигорск: ПГУ, 2006.
- [ZAGRAEVSKAJA, T. B. *Kategorija „otsenka“, её status i verbalizatsiia v sovremenном английском iazyke*, dissertatsiia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata filologicheskikh nauk. Piätigorsk: PGU, 2006]
- ЗАМОРЕВА, А. В. *Репрезентација компонента „общая оценка“ в современном русском языке: системно-структурный, когнитивный и функционально-прагматический аспекты анализа*, диссертација на соискание ученој степени кандидата филолошеских наук, Башкирскии государственный университет, 2007.
- [ZAMOREVA, A. V. *Reprezentatsiia komponenta „obshchaja otsenka“ v sovremenном русском iazyke: sistemno-strukturnyi, kognitivnyi i funktsional'no-pragmaticheskiĭ aspekty analiza*, dissertatsiia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata filologicheskikh nauk, Bashkirskii gosudarstvennyi universitet, 2007]
- ЈАНКОВИЋ, Јелена, Данијела Станић. „Пејоративни називи за женска лица у српским говорима Војводине“. У: Снежана Гудурић (ур.). *Језици и културе у времену и ѡпростору I*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2013: стр. 31–44.
- [JANKOVIĆ, Jelena, Danijela Stanić. „Pejorativni nazivi za ženska lica u srpskim govorima Vojvodine“. U: Snežana Gudurić (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru I*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2013: str. 31–44]
- ЈАНКОВИЋ, Јелена, Данијела Станић. „Пејоративни називи за мушка лица у српским народним говорима на територији Војводине“. У: I. Harák (ур.). *Jazyk, literatura a region. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně*, 2011: стр. 70–87.
- [JANKOVIĆ, Jelena, Danijela Stanić. „Pejorativni nazivi za muška lica u srpskim narodnim govorima na teritoriji Vojvodine“. U: I. Harák (ur.). *Jazyk, literatura a region. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně*, 2011: str. 70–87]
- ЈОВАНОВИЋ, Владан. *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- [JOVANOVIĆ, Vladan. *Deminutivne i augmentativne imenice u srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2010]
- ЈОВАНОВИЋ, Јована. „Пејоративи у именовану припадника неких друштвених група у српском језику“. У: Весна Лопичић, Биљана Мишић Илић (ур.). *Зборник са научне конференције Језик, књижевности, маргинализација*. Ниш: Филозофски факултет, 2014: стр. 143–157.
- [JOVANOVIĆ, Jovana. „Pejorativi u imenovanju pripadnika nekih društvenih grupa u srpskom jeziku“. U: Vesna Lopičić, Biljana Mišić Ilić (ur.). *Zbornik sa naučne konferencije Jezik, književnost, marginalizacija*. Niš: Filozofski fakultet, 2014: str. 143–157]
- ЈОВАНОВИЋ, Јована. „Компонента величине као мотиватор погрдног или афирмативног значења лексема којима се именује човек“. У: Биљана Мишић Илић, Весна Лопичић (ур.). *Зборник са научне конференције Језик, књижевности, значење: Језичка истраживања*. Ниш: Филозофски факултет, 2016: стр. 113–129.
- [JOVANOVIĆ, Jovana. „Komponenta veličine kao motivator pogrdnog ili afirmativnog značenja leksema kojima se imenuje čovek“. U: Biljana Mišić Ilić, Vesna Lopičić (ur.). *Zbornik sa naučne konferencije Jezik, književnost, značenje: Jezička istraživanja*. Niš: Filozofski fakultet, 2016: str. 113–129]

- ЈОВАНОВИЋ, Јована. *Лексика погрдног значења у именованју човека у српском језику*. Необјављена докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2018.
- [JOVANOVIĆ, Jovana. *Leksika pogrdnog značenja u imenovanju čoveka u srpskom jeziku*. Neobjavljena doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet, 2018]
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Први део, Слагање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства Институт за српски језик САНУ Матица српска, 2002.
- [KLAJN, Ivan. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Prvi deo, Slaganje i prefiksacija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Institut za srpski jezik SANU Matica srpska, 2002]
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Други део, Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2003.
- [KLAJN, Ivan. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Drugi deo, Sufiksacija i konverzija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU – Matica srpska, 2003]
- КЛАЈН, Иван, Милан Шипка. *Велики речник сираних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј, 2007.
- [KLAJN, Ivan, Milan Šipka. *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej, 2007]
- КОВАЛЕВСКАЈА, А. В. *Пејоративне наименования лица в немецкой фразеологии*, автореферат кандидатской диссертации, Москва: МГУ, 2008.
- [KOVALEVSKAJA, A. V. *Pejorativnye naimenovanija lišta v nemetskoj frazeologii*, avtoreferat kandidatskoj dissertatšii, Moskva: MGU, 2008]
- КОВАЛЕНКО, Е. В. *Языковая актуализация пейоративной оценки*, диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Барнаул: БГПУ, 2006.
- [KOVALENKO, E. V. *Iazykovaiā aktualizatsiia pejorativnoī otšenki*, dissertatšiiā na soiskanie uchenoi stepeni kandidata filologičeskikh nauk, Barnaul: BGPU, 2006]
- КОРЯКОВЦЕВА, Е. И. „Язык современных славянских СМИ в эпоху глобализации: инновационные словообразовательные процессы (диахронический аспект)“. У: А. А. Лукашанец (ред.). *Глобалізацыя і славянскае словаўтварэнне: XVI Міжнародны з’езд славістаў*. Нацыянальная акадэмія навук Беларусі; Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа; Беларускаі камітэт славістаў; Камісія па славянскім словаўтварэнні пры Міжнародным камітэце славістаў. Мінск: Права і эканоміка, 2019: стр. 16–33.
- [KORAKOVCEVA, E. I. „Ázyk sovremennyh slavânskikh SMI v èpohu globalizacii: innovacionnye slovoobrazovatel'nye processy (diahroničeskij aspekt)“. U: A. A. Lukašanec (red.) *Glabalizacyâ i slavânskae slovaŭtvarènne: XVI Mižnarodny z'ezd slavistaŭ*. Nacyânal'naâ akademiâ navuk Belarusi; Instytut movaznaŭstva imâ Ákuba Kolasa; Belaruski kamitèt slavistaŭ; Kamisiâ pa slavânskim slovaŭtvarènni pry Mižnarodnym kamitèce slavistaŭ. Minsk: Prava i èkanomika, 2019: str. 16–33]
- КРЫЛОВА, О. Н. *Пејоративне номинации лица в гендерном аспекте (на материале немецкого языка)*, диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Москва: МГУ, 2009.
- [KRYLOVA, O. N. *Pejorativnye nominatsii lišta v gendernom aspekte (na materiale nemetskogo iazyka)*, dissertatšiiā na soiskanie uchenoi stepeni kandidata filologičeskikh nauk, Moskva: MGU, 2009]

- КУЛЕШОВА, М. Л. *Пејоративные названия лиц как компонент лексико-семантической категории персональности в словенском и сербском языках*, диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Москва: МГУ, 2015.
- [KULESHOVA, M. L. *Pejorativnye nazvaniia lits kak komponent leksiko-semanticheskoi kategorii personal'nosti v slovenskom i serbskom iazykakh*, dissertatsiia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata filologicheskikh nauk, Moskva: MGU, 2015]
- ЛЕСКИНА, С. В. *Категория пейоративности в русском и английском языках в аспекте лингвокультурологического сопоставления: на материале фразеологических единиц*, диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Челябинск: ЧГПУ, 2010.
- [LESKINA, S. V. *Kategoriia pejorativnosti v russkom i angliiskom iazykakh v aspekte lingvokul'turologicheskogo sopostavleniia: na materiale frazeologicheskikh edinit*, dissertatsiia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata filologicheskikh nauk, Cheliabinsk: CHGPU, 2010]
- ЛУГАНСКАЯ, Е. В. *Аксиологическая оценка в гендерном аспекте*, автореферат кандидатской диссертации, Иркутск: ИГУ, 2005.
- [Luganskaiā, E. V. *Aksiologicheskaiā otšenka v gendernom aspekte*, avtoreferat kandidatskoī dissertatsiī, Irkutsk: IGU, 2005]
- МАРКЕЛОВА, Т. В. *Семантика и прагматика средств выражения оценки в русском языке*. Москва: Филологические науки, 1995.
- [MARKELOVA, T. V. *Semantika i pragmatika sredstv vyraženiā ocenki v russkom āzyke*. Moskva: Filologiĉeskie nauki, 1995]
- ПИЖУРИЦА, Мато. „Из дијалектске творбе пејоратива“. У: Јован Јерковић (ур.). *Лексикографија и лексикологија*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српскохрватски језик, 1984: стр. 129–135.
- [PIŽURICA, Mato. „Iz dijalektske tvorbe pejorativa“. U: Jovan Jerković (ur.). *Leksikografija i leksikologija*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Institut za srpskohrvatski jezik, 1984: str. 129–135]
- ПИПЕР, Предраг. *Лингвистичка славистика*. Београд: Славистичко друштво Србије, 2014.
- [PIPER, Predrag. *Lingvistiĉka slavistika*. Beograd: Slavistiĉko društvo Srbije, 2014]
- РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, Милица. *Именице с њрефиксима у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ (Библиотека *Јужнословенског филолога*), 2002.
- [RADOVIĆ-TEŠIĆ, Milica. *Imenice s prefiksima u srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU (Biblioteka *Južnoslovenskog filologa*), 2002]
- РИСТИЋ, Стана. „Конотативни аспекти значења експресивне лексике“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXVII/1–2* (1994): стр. 537–542.
- [RISTIĆ, Stana. „Konotativni aspekti znaĉenja ekspresivne leksike“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XXXVII/1–2* (1994): str. 537–542]
- РИСТИЋ, Стана. „Типови експресивне лексике у савременом српском језику (модел ’особа + психичка или морална особина’)“. *Јужнословенски филолог LII* (1996): стр. 57–78.
- [RISTIĆ, Stana. „Tipovi ekspresivne leksike u savremenom srpskom jeziku (model ’osoba + psihiĉka ili moralna osobina’)“. *Južnoslovenski filolog LII* (1996): str. 57–78]
- РИСТИЋ, Стана. „Експресивна лексика у најновијем омладинском жаргону и у савременом српском језику“. *Наш језик 33/3–5* (2000): стр. 73–88.

- [RISTIĆ, Stana. „Ekspresivna leksika u najnovijem omladinskom žargonu i u savremenom srpskom jeziku“. *Naš jezik* 33/3–5 (2000): str. 73–88]
- РИСТИЋ, Стана. *Експресивна лексика у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2004.
- [RISTIĆ, Stana. *Ekspresivna leksika u srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2004]
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1976.
- [RMS: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, I–VI. Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska, 1967–1976]
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX. Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–.
- [RSANU: *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, I–XX. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1959–]
- РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- [RSJ: *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska, 2007]
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик (Грамађички системи и књижевнोजезичка норма) I*. Пето издање. Београд: Научна књига, 1986.
- [STEVANOVIĆ, Mihailo. *Savremeni srpskohrvatski jezik (Gramatički sistemi i književnojzička norma) I*. Peto izdanje. Beograd: Naučna knjiga, 1986]
- ТЕЛИЈА, В. Н. *Коннотативни аспект семантики номинативних јединица*. Москва: Наука, 1986.
- [TELIĆ, V. N. *Konnotativnyj aspekt semantiki nominativnyh jedinica*. Moskva: Nauka, 1986]
- ЂОРИЋ, Божо. „Деривациони појмовни апарат у српском језику“. *Српски језик* VII/12 (2002): стр. 195–204.
- [ĐORIĆ, Božo. „Derivacioni pojmovni aparat u srpskom jeziku“. *Srpski jezik* VII/12 (2002): str. 195–204]
- ЂОРИЋ, Божо. *Творба именица у српском језику (одабране теме)*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 2008.
- [ĐORIĆ, Božo. *Tvorba imenica u srpskom jeziku (odabrane teme)*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost, 2008]
- ЂОРИЋ, Божо. „О циркумфиксима и циркумфиксацији у српској творби речи“. *Научни састанак слависта у Вукове дане 43/3*. Београд: Филолошки факултет (2014): стр. 235–240.
- [ĐORIĆ, Božo. „O cirkumfiksima i cirkumfiksaciji u srpskoj tvorbi reči“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane 43/3*. Beograd: Filološki fakultet (2014): str. 235–240]
- ХИМИК, В. В. *Большой словарь русской разговорной речи (Предисловие)*. Санкт Петербург: Норинт, 2004.
- [HIMIK, V. V. *Bol'šoj slovar' russkoj razgovornoj reči (Predislovie)*. Sankt Peterburg: Norint, 2004]
- ШАХОВСКИЙ, В. И. „Типы значений эмотивной лексики“. *Вопросы языкознания* 1 (1994): стр. 2025.
- [ŠAHOVSKIĆ, V. I. „Tipy značenij émotivnoï leksiki“. *Voprosy iāzykoznaniiā* 1 (1994): str. 2025]
- ШТАСНИ, Гордана. *Речи о човеку*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2013.
- [ŠTASNI, Gordana. *Reči o čoveku*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2013]

- GERZIĆ, Borivoj, Nataša Gerzić. *Rečnik savremenog beogradskog žargona*. Beograd: Istar, 2002.
- GORJANC, Vojko. „Identitet: kreiranje u diskursu i konstrukcija u rječniku“. U: Jagoda Granić (ur.). *Jezik i identiteti*. Zagreb–Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 2007: str. 185–193.
- KRISTAL, Dejvid. *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit, 1987.
- MATTHEWS, Peter. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Third edition. Oxford University Press, 2014.
- Mozaik znanja – enciklopedijski leksikon. A. Peco, Ž. Stanojčić (ur.). *Srpskohrvatski jezik*. Beograd: Interpres, 1972.
- POPOVIĆ, Helena. *Rodne posebnosti leksičkih pejorativa na internetskim portalima*. Neobjavljeni diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015.
- SIMEON, Rikard. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska, 1969.

Йована Б. Йованович

Институт сербског језика Србској академији наука и уметности

ПЕЙОРАТИВНЫЕ НАЗВАНИЯ ЛИЦ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Предметом исследования в статье являются лексемы с оскорбительным значением, которыми в современном сербском языке может именоваться человек. В их семантической структуре наряду с компонентами денотации, значительную роль в формировании лексического значения играют и коннотативные семантические компоненты: оценочные, экспрессивные и эмоциональные семы. Отрицательная коннотация в этих единицах номинации может быть пейоративная, презрительная, оскорбительная и ироничная. Имена существительные, которые обозначают человека проанализированы с лексико-семантического, лингвокультурологического, словообразовательного аспектов. Цель исследования: утвердить параметры, на основе которых человек или социальная группа в сербской культурно-языковой среде оцениваются отрицательно, а также коллективные взгляды, предрассудки и генерализации мотивирующие презрительное эмоциональное отношение именуемого. Известно, что оскорбительное название, которое человек употребляет, называя другого человека – в большинстве случаев продукт не его индивидуальной, а уже сформированной, лексикализованной оценки вложенной в семантическую структуру пейоративной лексической единицы. Коллективная отрицательная оценка основана на различных ассоциациях, стереотипах и эталонах, которые существуют в сербском социально-языковом коллективе. Языковая картина мира, которую представляют пейоративы в сфере человек показывает отрицательные коллективные взгляды на многие виды различий отдельных членов общества. Данные единицы номинации эксплицируют этническую и религиозную принадлежность, возраст, сексуальную ориентацию

и наклонности, социальные и материальные статусы, физические и интеллектуальные недостатки, нарушения и отставания в развитии и т. п. В работе, также, указывается на различные словообразовательные и лексические способы формирования пейоративных единиц номинации человека. Утверждается, что оскорбительное значение может быть продуктом семантического и аффиксального способов словообразования.

Ключевые слова: пейоратив, оскорбительное значение, отрицательная оценка, конотация, экспрессивность, лексико-семантическая группа, словообразовательный анализ, суффикс.

Jovana B. Jovanović

Institute for the Serbian Language of the Serbian Academy of Sciences and Arts

PEJORATIVE TERMS FOR PEOPLE IN THE SERBIAN LANGUAGE

S u m m a r y

The objective of this research is the pejorative connotation of lexemes denoting and qualifying people in the contemporary Serbian language. These nominal units with negative expressive tonality have a specific semantic structure where, apart from denotative components, connotative semantic components – evaluative, expressive and emotional semes – play a significant function in the forming of their lexical meaning. Pejorative terms for people have been analysed from different points of view, such as lexical-semantic, derivative and linguo-cultural at some points. The main goal was to establish parameters having a negative impact on certain individuals or social groups within the Serbian cultural and linguistic background – to reveal the collective negative assessment based on different associations, stereotypes, beliefs and prejudice incorporated in the Serbian linguistic and social community. The choice of speaker's nomination units used to point to one's ethnical or religious beliefs, age, sexual orientation, social or financial status, physical or intellectual shortcomings, mental handicap, personal characteristics, etc. is the index of the person's negative and contemptuous emotional attitude to the members of the linguistic community within the aforementioned marks. Therefore, the classification of lexemes in this research is primarily based on the semantic criterion, where we have defined seven thematic categories of pejorative terms. On the other hand, we were also interested in some structural (derivative) characteristics of derogatory nouns referring to people in the Serbian language. It has been established that the pejorative meaning might be a product of semantic and affixal derivation. The traditional approach to studying lexical meaning in this research is related to the cognitive approach, combining componential and conceptual methods of analysis with the descriptive method.

Keywords: pejorative term, offensive meaning, negative assessment, connotation, lexical-semantic group, expressivity, suffixation.